

Bu program Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir

SİVİL TOPLUM AKTİF YURTTAŞLIK EL KİTABI

Helsinki Yurttaşlar Derneği (hYd), 2015

Fikret Toksöz

Mustafa Utku Güngör

Yasemin Zeytinoglu

Bu çalışma “Yerel – Bölgesel Demokratik Yönetişim Projesi” kapsamında Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti’nin mali desteğiyle üretilmiştir. Bu çalışmanın içeriğinden sadece Helsinki Yurttaşlar Derneği (hYd) sorumludur.

İçindekiler

Giriş

Bölüm I. Sivil Toplum

I.	Hakların Niteliği	3
II.	Sivil Toplum	5
	1. Neden Sivil Toplum	
	2. Meşruiyet Krizi	
	3. Demokrasinin Derinleşmesi	
	4. Kamu Yönetiminde Verimliliğin Artırılması	
	5. Dernek Kurma Özgürlüğü	
III.	Sivil Toplumun Rolü	9
IV.	Sivil Toplum ve Aktif Yurttaşlar	11
	1. STK'ların Kamusal Alandaki Müdahale İmkanları	
	2. Merkezi Hükümet Düzeyinde STK-Kamu İşbirliği	
V.	Sivil Toplumun Yerele Müdahale Hakkı	12
	1. Mahalle Muhtarlığı	
	2. Kamuoyu Yoklaması	
	3. İhtisas Komisyonları	
	4. Stratejik Plan	
	5. Acil Durum Planlaması	
	6. Kent Konseyleri	
	7. Gönüllü Katılım	
VI.	Sivil Toplum Nereden Kaynak Bulabilir ?	15

Bölüm II. Haklarımız Çiğneniyor ... Ne Yapabiliriz?

I.	Düşünce, Din ve Vicdan Hürriyeti	17
II.	Örgütlenme Özgürlüğü	19
III.	Eşitlik: Nefret Söylemi ve Ayrımcılık Yasağı	22
IV.	Eğitim Hakkı	23
	1. Zorunlu Dini Eğitim Meselesi	
	2. Anadilde Eğitim Hakkı	

V.	Çevre Hakkı	26
VI.	Çalışma Hakkı	28
	1. Çalışma ve Sözleşme Hürriyeti ve Zorla Çalıştırma Yasağı	
	2. İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği	
	3. Sendika Kurma Hakkı	
	4. Sosyal Güvenlik Hakkı	
VII.	Kadın Hakları	35
	1. Aile İçi Şiddet ve Eziyet	

Bölüm III. Bireyin Hakkını Arama Yolları

I.	Başvuru Hakkımızın Kaynağı Nedir?	37
	1. Anayasa	
	2. Hak Arama Hürriyeti	
	3. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi	
	4. Yerel Yönetimler	
	5. Bilgi Edinme Hakkı Kanunu	
	6. Şikâyet Hakkı/ Bilgi Edinme Hakkı	
	7. Dava ve Müracaat Hakkının STK'larca Etkin Kullanımı	
II.	Başvurulacak Makamlar	41
	i. Merkezi Yönetim Düzeyinde	
	1. TBMM dilekçe komisyonu	
	2. TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu	
	3. Anayasa Mahkemesi	
	4. AİHM Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi	
	5. Kamu Denetçiliği Kurumu	
	6. İnsan Hakları Kurumu	
	7. Kamu Görevlileri Etik Kurulu	
	8. Kamu İhale Kurumu	

Bölüm IV. Meraklısına Notlar

I.	Sivil Toplum	
	1. Polonya Örneği	
	2. Sivil Toplum Nereye?	
	3. Türkiye Küreselleşmenin Neresinde?	
II.	Pozitif Ayrımcılık Nedir?	48
III.	Kentsel Dönüşüm Nedir?	49
	1. Rezerv ve Uygulama Alanı nedir? Nasıl belirlenir?	
	2. Yerinde dönüşüm nedir?	
	3. Bina güçlendirme nedir?	
	4. Binanın riskli olup olmadığı nasıl anlaşılır?	

	5. Risk tespitinden sonra yapılacaklar nelerdir?	
IV.	Engelli Hakları	51
	1. Engelli Hakları Nelerdir?	
	2. Sosyal Devlet İlkesi	
	3. Eşitlik İlkesi ve Pozitif Ayrımcılık	
	4. Eğitim ve Öğretim Hakkı	
	5. Çalışma Hakkı	
	6. Sağlık Hakkı	
V.	Çocuk Hakları	54
	1. Çocuk Hakları Neden Önemlidir?	
	2. Çocuklar Haklarınızı Biliyor musunuz?	
VI.	Hayvan Hakları	56
	1. Hayvanın Mal Olarak Kullanılması	
	2. Hayvanın Çevresel Bir Değer Olarak Korunması	

Giriş

Günümüzde küreselleşme, iletişim araçlarındaki hızlı değişim, “herkes için” insan hakları ve demokrasi düşüncesinin gelişmesi gibi etkenler, yaşamımızı giderek karmaşıktırmaktadır. Temsili demokrasiden katılımcı demokrasiye geçiş, devlet işleyişinde saydamlık ve hesap verebilirlik; dezavantajlı grupların hakları gibi yeni ilke ve kavramlar daha özgürlükçü bir yaşam biçimini de gerekli kılmaktadır.

Peki, böylesine bir karmaşada yurttaşlar kendini nasıl savunacak, haklarına nasıl sahip çıkacak ve onları kullanarak kamusal ve idari işlerine nasıl müdahil olabilecektir? Bu sorular, yasal (hukuk) okur-yazarlık adı verilen, herkesin kolaylıkla anlayabileceği dille yazılan el kitapçıkları ile cevaplanmaktadır. Yasal okur-yazarlık ve yurttaşlık kavramı giderek her toplumda daha önemli hale gelmektedir. Öyle ki, bazı üniversiteler sırf bu alanda çalışacak uzmanlar yetiştirmek üzerine kurslar açmaktadır. İleri Batı toplumlarından gelişmekte olan ülkelere kadar her toplumda çok çeşitli alanlarda hukuk okur-yazarlığı konusu gündemdedir. Örneğin, sağlık hakları, bilişime karşı kişilerin korunması, yolcu hakları, öğrenci hakları, asker hakları gibi...

Yasal Okur-Yazarlık Nedir?

Yasal okur-yazarlık, gittikçe karmaşıkleşan dünyada herkesin bu dünya ile başa çıkabilmesi için kullanabileceği bir hukuki yardım aracıdır. İnsanlar gerek kendilerini ilgilendiren, gerekse birarada yaşamdan kaynaklanan günlük veya daha uzun erimli kamuya ilişkin dertlerle başa çıkabilmek için “**mevzuat hazretleri**” denen ne idiğı belirsiz bir güçle boğuşmak durumundadır.

Ülkemizde on binlerce kanun, tüzük, yönetmelik, genelge, yönerge, sirkülerden oluşan bir mevzuat hazretleri vardır. Bir de bunlara, AB üyesi olmak için kabul etmek zorunda olduğumuz ve bir kısmını uygulamaya başladığımız yüz bin sayfayı aşan mevzuatı da eklersek, durumun ne kadar içinden çıkılmaz bir hal aldığı ayrıca açıklamaya gerek yoktur. Sade vatandaşlar bir yana, çoğu kez avukatlar bile bir başka hukukçunun yardımına ihtiyaç duymaktadır.

Bu mevzuat hazretleri bazen hukuki bir metin, bazen de devlet gücü olarak karşımıza çıkar. Hukuki metinler, genellikle bizlerin anlayamayacağı bir dille yazılır, onu okuyup yorumlamak da özel bir uzmanlık gerektirir. Devlet gücü ise bazen polis, bazen yüklü bir para cezası veya “yasak” levhası ile önümüze çıkar. Hayat boyu her ikisi ile de mücadele etmek, kendimizi her ikisinden de korumak zorunda kalırız.

Durum bu kadar kötüyse, ben bir birey ya da vatandaş olarak ne yapabilir ve kimi zaman devlet veya yerel yönetim, kimi zaman ticari kuruluş, hatta bazen de sivil toplum biçiminde karşımıza çıkan bu dünya ile nasıl başa çıkabilirim? İşte tam bu noktada, elimizde iki tane çok önemli ve etkin araç bulunmaktadır. Bunlardan birincisi yurttaş olarak sahip olduğumuz haklardır. İkincisi

de kamu işlerinin bizim ihtiyaçlarımıza göre yürütülmesi için bir müdahale aracı olan sorumluluklarımızdır. Gün geçtikçe bir yasal okur-yazarlık kütüphanesi oluşturmak ihtiyacımız arttığından bu kütüphane ile bölgesel-yerel demokrasinin geliştirilmesini desteklemeyi amaçlıyoruz. Bölgesel-yerel demokrasinin güçlendirilmesi için öncelikle sivil girişimin desteklenmesi gerektiği kabulünden, kütüphanemizi kim için oluşturacağız ve içeriği ne olacaktır sorusuna şöyle cevap veriyoruz:

Kütüphanemizde bu kategoriler için yazılmış üç el kitapçığı oluşturduk. Birey, Muhtar ve Sivil Toplum olarak belirlediğimiz kategorilerin tümü için Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile Anayasada yer alan insan hakları ve özgürlükler ortak temel değerleri oluşturmaktadır. Bu ortak bölümden sonra, her bir kategori için bu hak ve özgürlükleri nasıl koruyup geliştirebileceğimiz, ilgili yasal dayanak ve seçtiğimiz mahkeme kararları ile açıklanmaktadır. Buna ek olarak hak ve sorumluluklarımızı bir müdahale aracı olarak kullanarak kamu işlerinin düzenli ve yasalara uygun biçimde gitmesini nasıl sağlayabileceğimiz anlatılmıştır. Başka bir anlatımla, birey-kamu ilişkilerinin etkinleştirilmesi doğrultusunda iyi yönetim ilkeleri arasında yer alan katılım, saydamlık ve hesap vermeyi sağlamaya yarayacak alanlarda bir hukuk okur-yazarlığı içeriği saptanmıştır.

Bu kitapçık ile, günlük yaşamda mahalle halkının ve yurttaşların haklarını koruması, onların kamu işlerine paydaş ve müdahil olmalarına yardımcı olmak amaçlanmaktadır. Böylelikle hem yurttaşların hem sivil toplum örgütlerinin hem de mahalle muhtarlarının bu konulardaki sorumluluklarına karşılık gelecek biçimde hukuki dayanak sağlamaktır. Böylece, bir yandan hak mücadelesinde muhtarların elleri güçlendirilirken, öte yandan da mahalle halkının haklarını fiilen kullanmasının önü açılmasına katkıda bulunmak amaçlanmaktadır.

BÖLÜM I

Giriş

Sivil toplum kuruluşların temel amacı üyelerinin hak ve çıkarlarını korumaktır. Bu amaca varmak için yapılacak etkinlikler, çoğu kez yalnızca üyelerin hak ve çıkarlarını korumakla kalmaz, başkalarının da haklarını koruyan bir niteliğe dönüşür. Özellikle de, insan haklarından çevreye kadar bir dizi toplumsal amaçlar için kurulmuş olan sivil toplum örgütleri yaşam kalitesinin artmasına, demokratik ilkelerin yerleşmesine yardımcı olur.

Sivil toplum kuruluşlarının çalışma alanları ne olursa olsun, tüm etkinlikleri üyelerinin insan ve vatandaş olarak sahip oldukları ve bir müdahale ile karşılaşmadan kullanabildikleri insan hak ve özgürlüklerine dayanır. Bu nedenle öncelikle bu hak ve özgürlükler üzerinde durmak gerekir.

I. Hakların Niteliği

Yurttaşlar, demokratik bir toplumda yaşamlarını sürdürebilmek için medeni, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar başta olmak üzere haklara sahiptir. Temel hak ve hürriyetler kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı sorumluluklarını da içermektedir. Hakların en belirgin özelliği bir taleple birlikte bir hizmet ve edimi istemeleridir. Haklar, başkaları tarafından da yerine getirilebilir bir edim, yapma ya da yapmama istemidir. Özgürlükler bu serbestliği ve hakları kullanmayı, onlardan yararlanmayı ifade eder.

Haklar arasında niteliklerine göre bir ayrım yapacak olursak; medeni ve siyasi haklara örnek olarak kişi dokunulmazlığı, işkence ve kötü muamele yasağı kişi güveliği; özel hayatın korunması, din ve vicdan özgürlüğü, haberleşme özgürlüğü, dernek kurma hakkı, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı, düşünce ve ifade özgürlüğü, seçme ve seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakkı, siyasi parti kurma hakkı, kamu hizmetlerine girme hakkı, bilgi edinme hakkı ve kamu denetçisine başvuru hakkı gösterilebilir.

Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar bakımındansa ailenin korunması ve çocuk hakları, eğitim ve öğrenim hakkı, kamu yararı, çalışma ve sözleşme özgürlüğü, angarya yasağı, sendika kurma hakkı, sağlık, çevre ve konut hakkı, sosyal güvenlik hakkı, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının korunması örnek olarak düşünülebilir.

Ancak haklar birbirinden bağımsız ele alınamaz. Örneğin, eğitim hakkı kültürel haklardan veya çalışma hakkından; çalışma hakkı toplantı ve gösteri yürüyüşleri yahut sosyal haklardan; yaşam hak işkence ve kötü muamele yasağından; adil yargılanma hakkının adalet erişim hakkından bağımsız düşünülemeyeceği gibi.

Haklara yurttaşların eşit, herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmadan erişimini sağlamak ise devletin temel görevidir. Hak ve özgürlüklerin uygulama alanının var olması, güvence altında olması ve aynı zamanda geleceğe dönük gelişiminin yine eşitlikçi, çok sesli, çoğulcu bir

anlayışla sağlanması olmazsa olmaz bir koşuldur. Yani devlet sorumluluklarını hukuk devleti anlayışının esaslarına dayalı ve objektif bir biçimde yerine getiriyor olmalıdır. Objektif olması demek yurttaşlara temel hak ve özgürlüklerin hem devletin kendisi tarafından hem de üçüncü kişiler tarafından ihlal edilemeyecek nitelikte özgürlüklerin tanınmış olması demektir.

Anayasa, temel hak ve özgürlüklerin güvencesi olmakla beraber devletin görevlerini, işleyişini ortaya koyar. Aynı zamanda toplumsal bir anlaşmayı ifade etmelidir. Özgürlük esas; sınırlama istisna olmalıdır. Hukuk devletinde anayasal hakların özlerine dokunulmaksızın kanunla sınırlandırılabilmesi kabul edilmiştir ancak bu durumda dahi yaşam hakkına ve kişilik bütünlüğüne dokunulamaz ve hiç kimse düşünce ve kanaatlerini açıklamaya mecbur bırakılamaz, mahkeme olmadan yargılanamaz.

Devletin hakların niteliğine göre pozitif ve negatif sorumlulukları mevcuttur. Negatiften kastedilen hakların özgürce kullanımına müdahale edilmemesi, kullanım alanlarının güvence altına alınmasıdır. Devlet tarafından hak ve özgürlükler çok sesli, eşitlikçi ve çoğulcu bir anlayışla sağlanmalıdır. Her yurttaş bakımında temel hak ve özgürlüklerin varlığının sağlanması, yurttaşların haklarını kullanırken bu kullanımına müdahale edilmemesi devletin sorumluluğundadır. Örneğin, din ve vicdan özgürlüğü bakımından farklı inanışlara sahip grupların inanç özgürlüklerine müdahale edilemez, yurttaşlar bu haktan mahrum bırakılamaz. Belirli bir dine ya da inanca mensup grup bakımından ayrımcılık yapılamaz. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını kullanan vatandaşlar bakımından bu hakkın kullanımına özgürlük alanı içerisinde müdahale edilemez yahut kişi veya gruplar arasında ayırım yapılamaz. Düşünce ve ifade özgürlüğü hakkını kullanan yurttaş, örneğin sansür uygulayamaz yahut ayırım yapılamaz vb. Devlet vatandaşın hak ve özgürlüklerini anayasal düzlemde güvence altına almak durumundadır. Hakların niteliğine göre devletin pozitif, aktif sorumlulukları da mevcuttur. Devletin hak ve özgürlüklerin fiilen kullanılması için gerekli ortamı yaratması gerekir. Örneğin; eğitim hakkının kullanılması için gerekli altyapıyı oluşturmalı, sosyal alanı buna göre düzenlemeli, aynı zamanda farklı etnik ve kültürel gruplar bakımından eşitlikçi ve çok sesli bir düzen kurmalıdır veya ana dilde eğitim hakkını sağlamalı yahut her kesimden vatandaşın eğitim araçlarına erişimini temin etmek için aktif olarak üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmeli ve gerekli kamu hizmetini sunmalıdır. Çalışma hakkı bağlamında, insan haklarına saygılı istihdam modelleri benimsemeli ve çalışma hakkına erişirken yurttaşlar arasında ayrımcılık yapmamalıdır. Aynı zamanda sosyal güvenlik ağını kurarak olumlu yükümlülüklerini yerine getirmelidir. Devletin pozitif ve negatif görevleri ve haklar arasındaki ilişki örnekleri çoğaltılabilir.

Temel hak ve özgürlükler, anayasal güvenceye bağlanmış insan hakları olup, anayasal haklardır. 1982 Anayasasına göre temel hak ve hürriyetler söz konusu olduğunda, Avrupa İnsan Hakları sözleşmesi de Türkiye Hukukunun bir parçası olarak değerlendirilecektir (AY md. 90).

Buna karşılık vatandaşların sorumlulukları var mıdır? Sorumluluklar, yurttaşların derhal ya da gelecekte bir şey yapması ya da bir şeyden vazgeçmesi olarak ifade edilebilir. 1982 Anayasasında “temel hak ve hürriyetlerin, kişinin topluma ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumlulukları” olduğu (md.12/2); demokratik toplumun ve hukuk devleti olmanın bir parçası olarak yurttaşların da sorumlulukları olduğu belirtilmiştir. Anayasal sorumluluklar bakımından esas meselelerden biri vatandaşların hak ve özgürlükleri anlamında kendini konumlandırması ve talep, itiraz ve şikayetlerini dile getirmesidir.

İhlaller karşısında eğer mevcut ise yetkili mercilere başvurmak ve devleti, idareyi denetleyen mekanizmaları harekete geçirmek bir yurttaş sorumluluğudur. Eğer böyle bir mekanizma yok ise başvuru imkânının sağlanması hakkını talep, temel bir yurttaş sorumluluğu olarak düşünülmelidir. Sosyal demokrasilerde, karar mekanizmalarına katılmak yani yaşamını ilgilendiren konularda kendini konumlandırmak, söz sahibi olmak vatandaşın sorumluluğu olarak değerlendirilmelidir. Elbette bunu yerine getirmek için yurttaşların haklarının farkında olması gerekir ve bu farkındalığın oluşturulması da sosyal devlet ilkesi gereği devletin sorumluluklarını yerine getiriyor olması ile doğru orantılıdır. Yani bir yandan yurttaşlar talep şikayet ve itirazlarını dile getirmeli; diğer yandan devlet de bunu gerçekleştirmek için gerekli kamusal alan ve hizmeti sağlamalıdır.

II. Sivil Toplum

Yakın zamana kadar sivil toplum, dernekler, vakıflar, sendikalar, kooperatifler ve siyasi partiler gibi örgütlü kuruluşlar anlamına geliyordu. Günümüzde ise, sivil toplum bu geleneksel tanımın dışında daha geniş, canlı ve dinamik bir alanı tanımlıyor. Bu yeni tanım, örgütlü toplumun yanında, resmi biçimde örgütlü olmayan, sektörler arası sınırları zorlayan ve yeni deneyimlerle ortaya çıkan, her türlü toplumsal gruplaşmayı aşan, interneti kullanarak veya internet dışı sivil girişimlerin tümünü kapsıyor. Wall Street'i İşgal Hareketi, Arap Baharı, Gezi olayları bu yeni tanımın en iyi göstergeleridir.

Yeni sivil toplum anlayışı inanç örgütlerini de kapsamaktadır. Modern seküler toplumda, eksikliği duyulan ahlak ve değerlerin sesi ve kaynağı olarak inanç örgütlerinin her toplumda giderek daha etkin hale geldiğini görüyoruz. Tüm dünyada inanç ve dine dayalı örgütlenmeler ağırlık kazanmaktadır. Habermas, "Batı toplumunun kalbinde dine dayalı siyasetin yeniden canlanmaya başladığına" tanık oluyoruz diyor.

İnanç örgütlenmeleri, sosyal yardım, eğitim ve sağlık alanlarında hizmet sağlayıcı olarak önemli roller üstlenmektedir. Bunun yanında özellikle sosyal sermayenin parçası olarak da değişimin içinde yer alıyor, toplulukların uyumunda da işlevler yerine getiriyor. Hükümetler de bu kuruluşları yönetim ilişkileri içine ortak veya paydaş olarak davet ediyorlar.

İslam dünyasında da dini örgütlerin ve cemaatlerin hem toplumsal hem de siyasi alanda etkileri artmaktadır. Ülkemizde de son yaşanan "paralel yapı" diye tanımlanan cemaat örgütlenmesi ile benzerlerinin etkileri her alanda görülmektedir.

1. Neden Sivil Toplum?

Sivil toplumun çok eski bir geçmişi vardır. Piyasa ekonomisinin parçası olarak ortaya çıkan sivil toplumun dünya çapında önem kazanması 2. Dünya Savaşından sonra olmuştur. Birleşmiş Milletlerin 1948 de kabul ettiği İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi dernek kurma özgürlüğünü temel insan hakları arasında saymıştır.

Batı ülkelerinde sivil toplum kuruluşlarının önem kazanması son 50 yılda yaşanan gelişmelerin sonucudur. Bu gelişmeleri başlıca üç başlık altında toplayabiliriz:

2.Meşruiyet Krizi

Batı ülkelerinde halkın seçimlere katılımı giderek düşmektedir. Özellikle yerel yönetimlerde seçimlere katılma bazı durumlarda % 50 dolayında olmaktadır. Bu durumda seçimlere katılanların çoğunluğu ile seçimi kazanarak iş başına gelenler, halkın çoğunluğunun oyunu arkalarına alamamış olmaktadır. Böylece oluşan demokratik açık sivil toplum katılımı ile doldurulmaya çalışılmaktadır.

3.Demokrasinin Derinleşmesi

Demokratik biçimde yapılan seçimler sonucunda oluşan karar organlarında çoğunlukla genel eğilimler temsil edilmektedir. Böyle olunca da, toplumdaki dezavantajlı grupların istek ve ihtiyaçları bu meclislere taşınmamaktadır. Özellikle yerel yönetimlerde kadınlar, engelliler, etnik veya dini azınlık grupların sesi karar alma mercilerinde pek işitilmemektedir. Sivil toplum örgütleri bu grupların isteklerinin duyurulmasında önemli roller üstlenmektedir.

4.Kamu Yönetiminde Verimliliğin Artırılması

Kamu yönetimi halktan toplanan vergilerle kamu hizmeti üretmektedir. Kamu hizmetlerinin yürütülmesinde verimlilik ve etkinliği sağlayabilecek en önemli mekanizma katılımdır. Katılım bir anlamda, özel sektörde kar motifinin oynadığı rolü yerine getirmektedir. Sivil toplumla işbirliği kamu hizmetlerinin maliyetini düşürdüğü gibi hizmetlerde etkinliği de artırmaktadır.

Kamu hizmetlerinin verimliliğini artırmada son zamanlara kadar özel sektörün uyguladığı bazı yöntemler uygulanmaya çalışılmıştır. Örneğin müşteri memnuniyeti, müşteriye ortak olarak görme gibi. Tüm bu yaklaşımlar, kamu yönetimini halktan koparmaya çalışan anlayışın bir sonucudur. Kamu yönetiminin kaynağı halk olduğuna göre, her türlü erkin kaynağının halka dayanması gerekir. Bu nedenle bu yöntemler de terk edilerek halkı ve onların kurduğu sivil toplum örgütlerini "paydaş" olarak kabul eden bir anlayış kabul edilmiştir.

Bu nedenle de sivil toplum örgütlerinin karar alma süreçlerinin başlangıcından uygulamaya kadar her aşamasında yer alması gerekmektedir. Son aşamada da sivil toplum örgütleri denetleme işlevlerini yerine getirmektedir.

5.Dernek Kurma Özgürlüğü

Dernek kurma özgürlüğü temel insan hakları ve özgürlüklerinin ayrılmaz bir parçasıdır. Ülkemizde dernek kurma hakkının tanınması ancak 2.ci Meşrutiyetle olmuştur. Bu hakkın tanınmasından önce de, dernekler kurulmuştur. Bunların en önemlisi hiç kuşkusuz 1871 de kurulan Amaleperver Cemiyetidir. Bu cemiyet bir sendika olmadığı halde, kuruluşundan bir yıl sonra tersanelerde grev yapabilmıştır. Bu hak 1909 da anayasal bir hak olarak kabul edilmeden önce de saraydan izin alınarak siyasi olmayan dernek kurulabiliyordu.

1924 Anayasası dernek kurma özgürlüğünü güvence altına almıştır. (Mad.70) 1924 Anayasası döneminde 2. Meşrutiyet zamanında çıkarılan yasa yürürlükte kalmıştır. Ancak 1925 yılında Cemiyetler Kanununda yapılan değişikliklerle hükümete dernekler üzerinde geniş bir denetim yetkisi verilmiştir. Daha sonra 1926 yılında kabul edilen Medeni Kanunla hükümete tanınan geniş yetkiler “ahlaka ve kanunlara aykırılık” kavramları ile sınırlandırılmıştır.

Daha sonraları Medeni Kanunla getirilen düzenleme ile yetinilmeyerek, 1938 yılında derneklerle ilgili Cemiyetler Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanun dernek kurma hakkını önemli ölçüde kısıtlamıştır. Bu kanun cinsiyet ve sınıf esasına dayalı dernek kurulmasını yasaklıyor, başka dernekler için de önceden izin alma koşulu getiriyordu. Ayrıca, bu kanun hükümete de dernek kapatma yetkisi veriyordu.

Çok partili demokratik sisteme geçildikten sonra, 1946 yılında dernekler kanununda yapılan değişikliklerle bu kısıtlamalar büyük ölçüde kaldırılmıştır. 1947 yılında da sendikalar kurulmasına ilişkin kanun çıkarılmıştır.

Dernek kurma özgürlüğü demokratik döneme geçildikten sonra 1956 yılında yeniden kısıtlanmıştır. Dernek kurmak için tüzüğün Danıştay tarafından onanması koşulu getirilmiştir.

1961 Anayasası dernek kurma özgürlüğünü güvence altına almıştır. Sendika kurma hakkı, 1961 Anayasasında ayrıca düzenlenmiştir. O tarihte kamu çalışanlarına da sendika kurabilme hakkı verilmiştir. Ancak bu hak daha sonra 1971 değişiklikleri ile kaldırılmıştır. Bu anayasaya uygun dernek kurma kanunu 1972 de çıkarılmıştır.

1982 Anayasası ile dernek kurma hakkını çeşitli kısıtlamalarla kabul etmiştir. Bu kısıtlamaları içeren yeni dernek kurma kanunu askeri cunta zamanında kabul edilmiştir. Bu kısıtlamalar pek çok eleştiriye yol açmıştır. Ancak 1982 Anayasasının geçici 15. maddesine göre bu kanunun anayasaya aykırılığı ileri sürülememiştir. 2001 Anayasa değişikliğinden sonra 2004 yılında

bugünkü Dernekler Kanunu çıkarılmıştır. Yeni Dernekler Kanunu ile taraf olduğumuz uluslararası sözleşmelere uygun düzenlemelerin bir kısmı kabul edilmiştir.

Buna göre herkes önceden izin almaksızın dernek kurabilir ve bunlara üye olmak ya da üyelikten çıkmakta herkes özgürdür. Dernek kurma özgürlüğü ancak, milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlak ile başkalarının hürriyetlerinin korunması sebebiyle ancak kanun ile sınırlanabilir. Anayasanın 10. maddesi doğrultusunda herkes kanun önünde eşittir ve derneklerde dâhil olmak üzere herkes dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Devlet bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Devlet ve idari makamlar bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadır. Anayasal olarak usulüne uygun olarak yürürlüğe konmuş temel haklar ve özgürlükleri düzenleyen uluslararası antlaşmalar kanun hükmündedir. Kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi halinde bu antlaşmalar esas alınacaktır. Böylelikle kişi hak ve özgürlükleri yönünden uluslararası sözleşmelerin kanunlardan önce uygulanmasına imkân tanınmıştır.

Temel insan hakları bağlamında, dernek kurmak, üye olmak ve dernek olarak faaliyet bulunmak özgürlüğü uluslararası sözleşmeler tarafından korunmaktadır. Birleşmiş Milletler (BM) İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi “herkesin barışçı yoldan toplanma ve dernek kurmak hakkını sahip olduğunu ve hiç kimsenin bir derneğe üye olmaya zorlanamayacağını” belirtmektedir (md 20). BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi (MSHS) ve BM Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi de herkesin dernek kurma hakkına sahip olduğunu kabul eder. MSHS her şahsın kendi çıkarlarını korumak üzere başkalarıyla birlikte sendikalar kurma ve sendikalara girme hakkı da dâhil dernek kurma hakkına sahip olduğunu bildirir (md 22/1). Yanı sıra BM Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesinde ise sözleşmeye taraf olan devletlere kadınların kamusal hayata katılımını sağlaması ve politik yaşama, karar mekanizmalarına katılımının sağlanması için hükümet dışı örgütlere ve derneklere katılmasını sağlayacak önlemler alması öngörülmüştür. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi de çocuklar bakımından özel düzenleme getirmiştir ve çocukların dernek kurma özgürlüğünü güvence altına almıştır. Mülteciler bakımından ise BM Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme, sözleşmeye taraf olan devletlerin ülkelerinde yaşayan mültecilere, siyasi amaç ve kar amacı taşımayan dernekler ile sendikalar bakımından olabilecek en uygun muameleyi yapmaları gerektiğini öngörmektedir (BM MHSS md. 15). Temel hak ve hürriyetlere ilişkin bütün bu sözleşmeleri Türkiye uygulamakla yükümlüdür.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 11. maddesi de örgütlenme özgürlüğünü temel insan hakları arasında sayar. Bu hakkın kullanılmasına ancak ulusal güvenlik, kamu düzeninin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için zorunlu olan ölçüde ve yasa ile öngörülmek koşuluyla müdahale edebileceğini belirtir. Sözleşmenin 14. maddesi ise, bu sözleşmede tanınan hak ve özgürlüklerin cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer kanaatler, ulusal veya sosyal köken, ulusal bir azınlığa mensup

olma, servet, doğum veya herhangi başka bir durum bakımından kısıtlanamayacağını öngörerek herhangi bir şekilde ayırmacılık yapılmasını yasaklar. Dernekler düşünce ve toplantı özgürlüğüne sahiptir ve devletlerin buna müdahalesi ancak çok dar bir perspektiften söz konusu olabilir.

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün de dernek kurma ve faaliyet özgürlüğü bakımından öngördüğü düzenlemeler bulunmaktadır. 87 sayılı Sendika Özgürlüğüne ve Örgütlenme Hakkının Korunmasına İlişkin Sözleşme bu konuda öncelikle dikkate alınması gerekenlerden biridir ve Türkiye ILO Sözleşmelerini uygulamakla yükümlüdür.

III. Sivil Toplumun Rolü

Sivil toplum örgütlerinden beklenen başlıca iki alanda etkinlikte bulunmalarındır:

- Sivil toplum örgütünün özel alanı
- Kamusal alan

Bu çalışmada, sivil toplum örgütlerinin kendi tüzüklerinde belirtilen amaçları doğrultusunda yalnızca kendi üyelerini ilgilendiren etkinlikleri (Ki buna özel alan diyoruz) kapsam dışındadır. Günümüzde önemli olan, sivil toplum örgütlerinin kamusal alandaki çalışmalarıdır. Bu noktada kamusal alanın kapsamı nedir sorusu akla geliyor. Kamusal alan, yalnızca halkın ortaklaşa kullandıkları alanları değil aynı zamanda hükümetin ve özel sektörün çalışma alanlarını da kapsıyor.

Sivil toplum, demokratik düzenin bir parçası olarak, çelişkili konularında görüş oluşturarak veya sesi duyulmayanların sesi olarak önemli konuları dile getiriyor. Sivil toplum yeni politika geliştirmede, kendi çalışma alanında elde ettiği bilgilerle uzmanlık hizmeti sunuyor ve bununla siyasal meşruiyetin artmasına katkı sunuyor.

Son zamanlarda kamusal alan, sınırlarını özel sektör faaliyet alanlarını da kapsayacak biçimde genişletti. Sivil toplum meşruiyet, değer ve bilgi sunarak özel sektörün çıkarına yardım ediyor. Bu amaçla son zamanlarda kurumsal sorumluluk kavramı içinde özel sektör sivil toplumla pek çok proje yürütmektedir. Bu projelerle özel sektör halkın gözündeki meşruiyetini ve değerini artırıyor.

Sivil toplum kuruluşları, bu alandaki etkinliklerle hem demokrasinin güçlenmesine, içselleştirilmesine, hem de hükümet ve özel sektörün içinde bulunduğu sistemin çalışmasını sağlıyor. Ayrıca, kamu yönetiminin demokratik biçimde etkin ve verimli çalışmasına katkıda bulunur.

STKların insan hak ve özgürlüklerinin korunması ve geliştirilmesi konusunda yapabileceği çalışmalardan birincisi başvuru hakkını kullanarak, bu hak ve özgürlükleri çiğneyenlere karşı etkin bir mücadele vermesidir. STKların kamusal alandaki ikinci çalışması kamu yönetimine doğrudan müdahale ile ilgili olabilir.

STKların oynadıkları rolleri şu şekillerde özetleyebiliriz:

- **Gözetleyici (Watchdog)**

Özel ve kamu kurumlarını gözetim altında tutarak, onların şeffaf ve hesap verebilir olmalarını sağlamak

- **Savunucu**

Toplumu ilgilendiren sorun alanı ve konularda bilinçlenmeyi sağlamak ve değişimi savunmak

- **Hizmet Sağlayıcı**

Eğitim, kültür, sağlık gibi konularda ihtiyaç sahiplerine hizmet vermek, özellikle de deprem gibi afet konularında hazırlık, planlama ve uygulamayı kontrol gibi hizmetler yürütmek

- **Uzmanlık Görüşü**

Politika ve strateji oluşturmada bilgi ve deneyim aktarmak, sorunlara çözüm üretmede katkı sağlamak

- **Kapasite Yaratıcı**

Kendi alanlarında eğitim ve deneyim paylaşımı yoluyla kapasiteyi artırmaya yardımcı olmak

- **Düşünce Üretme Merkezi(Incubator)**

Uzun sürede etkisiz gösterecek çözüm önerileri için düşünce üretmek

- **Sessizlerin Sesi Olma**

Azınlık gruplarının haklarını savunmak ve onların seslerini duyurmak

- **Dayanışma Destekçisi**

Temel ve evrensel değerlerin benimsenmesine yardımcı olmak

- **Standartları Belirleyici**

Pazar ve kamu yönetimi için normlar oluşturmak

- **Etkin Yurttaş Yaratıcı**

Yurttaşların haklarına sahip çıkmalarını desteklemek ve onları etkinleştirmeye yardım etmek
Bu konuya aşağıda değinilmektedir.

IV. Sivil Toplum ve Aktif Yurttaşlar

Sivil toplum denildiğinde sadece dernekler değil barışçıl bir şekilde, bir arada var olan ve çeşitlilik içeren bir girişim, aktif olarak bu oluşumlarda yer alan yurttaşlar anlaşılmalıdır. Bir yandan karar mekanizmalarına katılım, söz sahibi olmak diğer yandansa yönetimde etkili politika üretmek talebi sivil toplumu ifade eder. Böylece kolektif bir çalışma alanı açıldığı için toplumsal hareketleri ve ağları içine alan bir girişim aslında temsil edilmektedir. Son dönemde özellikle çeşitli haberleşme araçlarının aktif olarak kullanılmasıyla sivil toplumu oluşturan aktif yurttaşlar birbirinden farklı ve çeşitli kimliklerle, nedenlerle (sınıfsal, etnik, vb.) iç içe geçen bir ilişkiler ağına dayanarak esnek ve hızlı hareket edebiliyor. Lidersiz, kısıtlayıcı ve katı kurallara, tüzüklere gerek duymadan, bir sorunu dert edinmiş olma temel fikri ile yol alıyor. Sürekli harekete halinde olan; kalkınma hedefi, büyüme ve özel kesime yönelik düzenlemeler karşısında geçmişten farklı olarak örgütlenen ve taleplerin temel insan hakları bağlamında birbirine eklemelendiği kararlara eşit katılım ve katılımcı demokrasi talep eden bir sivil toplum-aktif yurttaşlık ile karşı karşıyayız.

1.STKların Kamusal Alandaki Müdahale İmkânları

Türkiye'nin AB üyesi olma yolundaki süreçle birlikte kamunun STKlara bakışı hızla değişmeye başlamıştır. STKlar hiç olmazsa resmi söylemde birer ortak olarak algılanmaya başlanmıştır. 10. Kalkınma Planı sürdürülebilir kalkınma için sivil toplumla işbirliğinin geliştirilmesine vurgu yapmaktadır. Son yıllarda bu değişime paralel olarak STKların kamu yönetimine müdahil olmasının yolları açılmaya başlanmıştır.

STK-kamu işbirliği konusunda bugüne kadar görülen en iyi örnek Kalkınma Planları hazırlık çalışmaları sırasında kurulan özel ihtisas kurulları çalışmasıdır. Ne yazık ki, bu örneğin yararları görüldüğü halde bu işbirliği merkezi düzeyde kamu ile işbirliği yeteri kadar geliştirilememiştir.

Mevcut deneyimlerin ışığında STKlar kamusal alana müdahalesi ulusal ve yerel olmak üzere iki düzlemde ele alınacaktır.

2.Merkezi Hükümet Düzeyinde STK-Kamu İşbirliği

Merkezi düzeyde sivil toplum-kamu işbirliği başından beri TBMM tarafından gerçekleştirilmektedir. Özellikle insan hakları, çevre ve sağlık alanlarında Parlamento gerek yasa yapımı süreçlerinde, gerekse araştırma etkinliklerinde ilgili STKlarla işbirliği yapmaktadır.

Başbakanlık düzeyinde başlıca işbirliği organı Ekonomik ve Sosyal Konseydir. Ancak bu konsey de yeteri kadar çalıştırılmamaktadır. Bu Konseyin kuruluş amacı, sadece kriz zamanlarında sivil-kamu diyalogu kurmak değil, hükümetin yetkilerinin demokratik danışma mekanizmalarıyla sınırlandırılmasıdır. Son zamanlarda afet işleri ile ilgili olarak Deprem Danışma Kurulu da oluşturulmuştur.

Bakanlık düzeyinde sürekli çalışan danışa mekanizmaları yeni yeni oluşturulmaktadır. Bugüne kadar bakanlıklar sürekli danışma yerine topladıkları şuralarla sivil toplum- kamu diyalogu kurmaya çalışmıştır. Milli Eğitim Şurası, Sağlık Şurası ve Çevre Şurası gibi.

Kamu personeline ilişkin olarak Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığında bir danışma kurulu kurulmuştur. Son on yılda kamu personeli politikaları bu kurulda sivil toplumla birlikte tartışılmaktadır.

Son yıllarda Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı gibi bakanlıklarla Göç İdaresi Başkanlığı gibi kuruluşlarda danışma kurulları oluşturulduğu gözlenmektedir.

Bu örneklerden yola çıkarak merkezi hükümet düzeyinde sivil toplumla işbirliği konusunda bir strateji belirlemenin zamanı geldiğini söyleyebiliriz. Ulusal düzeydeki sivil toplum kuruluşlarının bu yönde hükümeti zorlaması gerekmektedir. Ayrıca, sivil toplum kuruluşları kendi ilgilendikleri alanlarda bakanlıkların ve bağlı kuruluşlarının sivil toplum işbirliğini sürekli kılacak bir mekanizmanın kurulması konusunda girişimde bulunmalıdır.

V.Sivil Toplumun Yerelden Kamuya Müdahale Hakkı

Her ülkede sivil toplumun kamusal alana kolayca ve etkin biçimde müdahil olabildiği yönetimler yerel yönetimlerdir. Ülkemizde Cumhuriyetle birlikte ilk yasası çıkarılan yerel yönetim birimi köylerdir. Köyde, 18 yaşındaki yurttaşlardan oluşan köy derneği en büyük karar organıdır.

1930 da çıkarılan Belediye Kanunu 13 maddesi ile ilk kez hemşehri hukuku başlığı altında yurttaşların belediye işlerine katılma hakkı olduğu kabul edilmiştir. 2005 de kabul edilen yeni belediye yasası da bu maddeyi olduğu gibi benimsemiştir. Bu maddeye göre yurttaşlar ikamet ettiği belediyenin hemşehrisidir. Yurttaşların belediyenin,

- Karar ve hizmetlerine katılma
- Faaliyetleri hakkında bilgi edinme
- Yapılan yardımlardan yararlanma

hakkı vardır.

2005 de yapılan yerel yönetim reformu ile belediyeler üzerindeki merkezi hükümetin yerindelik denetimi kaldırılmış, belediyeler özerk hale getirilmiştir. Yerindelik denetimi, demokratik düzen içinde halkın yetkisindedir. Bu denetim, seçimler dışında doğrudan doğruya halkın seçtiği belediye meclisi üyeleri tarafından yapılmaktadır. Halkın denetim yetkisi yalnızca seçimlerle sınırlı değildir. Vatandaşlar denetim yetkisini, başta Anayasamız olmak üzere, Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ve yukarıda sözü edilen hemşehri hukukundan almaktadır.

Halkın, bireylerin ve vatandaşların bu yetkiyi kullanabileceği türlü yöntemler vardır. Bazı Batılı ülkelerde vatandaşların seçilen belediye başkanını geri çağırma hakkı vardır. Belli çoğunlukla

halk tarafından benimsenmiş geri çağırma hakkına göre seçilmiş kişilerin görevlerine son verilebilmektedir. Bazı ülkelerde de belediye meclisi üyelerinin üçte biri iki yılda bir yapılan kısmi seçimlerle değiştirilebilmektedir.

Bizim hukukumuzda birey-vatandaştan başlamak üzere sivil toplum kuruluşlarının belediye işlerini katılmasını sağlayan çeşitli mekanizmalar öngörülmüştür. Bu mekanizmalar şunlardır:

- Mahalle Muhtarlığı
- Kamuoyu Yoklaması
- İhtisas Komisyonu
- Stratejik Plan
- Acil Durum Planlaması
- Kent Konseyi
- Gönüllü Katılım

1.Mahalle Muhtarlığı

Yerel yönetim reformunun getirdiği yeniliklerden birisi de, mahallenin belediyenin bir alt birimi olarak tanınmasıdır. Birey-vatandaş ve sivil toplumun kamuya müdahalesinin ilk basamağı mahalle düzeyinde olmaktadır. Mahalleye ait her iş için mahallede yaşayanların katılımı ile görüş oluşturmak ve bunu ilgili kamu birimleriyle paylaşmak muhtarlığın temel görevlerindendir. İmar planı değişikliklerinden sokak isimlerinin belirlenmesine kadar mahalleyi ilgilendiren her konuda STK lar kamusal alana müdahale edebilir.

2.Kamuoyu Yoklaması

Belediyeler, halkın ihtiyaçlarını saptamak ve belediye hizmetleri konusunda memnuniyeti ölçmek için kamuoyu yoklamaları yaptırabilir. Son yıllarda vatandaşın belediye hizmetlerini değerlendirdiği vatandaş karneleri uygulamaları başlamış bulunmaktadır. Bu karnenin hazırlanmasında anket sorularının tespitinden anketin uygulanmasına kadar Kent Konseylerinin devreye girmesi, kamuoyu yoklamasının güvenliği ve kabul edilebilirliği için önem taşımaktadır.

Antalya, Trabzon ve Manisa gibi kentlerimizde bunun iyi örnekleri bulunmaktadır.

3.İhtisas Komisyonları

Belediye meclisi, belediyenin genel karar organıdır. Meclis çalışmalarını, meclis üyelerinden seçilen ihtisas komisyonları eliyle gerçekleştirir. Belediye meclisi kararlarının olgunlaştırıldığı yer bu komisyonlardır. Belediye Kanunu, meclis ihtisas komisyonu çalışmalarına uzmanların, mahalle muhtarlarının ve ilgili STKların katılımına olanak sağlamıştır. Özellikle imar, çevre ve kültür komisyonlarına katılarak sivil toplum müdahalede bulunabilir.

4.Stratejik Plan

Belediye Kanununa göre, nüfusu 50.000'in üzerinde olan belediyeler, 5 yıllık görev süreleri boyunca izleyecekleri yönetim ve hizmet politikalarını belirlemek amacıyla stratejik plan ve performans programı hazırlamak zorundadır. Stratejik plan belediye bütçesinin hazırlanmasına esas teşkil eder ve belediye meclisinde bütçeden önce görüşülerek kabul edilir.

Stratejik plan yerel seçimleri takiben 6 ay içerisinde tamamlanmalıdır. Belediyeler bütçelerini, program ve projeleri için kaynak tahsislerini, stratejik plana uygun olarak göstermek zorundadır. Stratejik plan katılımcı yöntemle hazırlanır. Belediyeler, belediye hizmetlerinden yararlanan yurttaşların ve sivil toplumun katılımını sağlamakla yükümlüdür.

Sivil toplum kuruluşlarının kente müdahale hakkının en etkili aracı stratejik plandır. Son zamanlarda STKların kentin stratejik planına müdahalenin ötesinde belediye bütçesinin hazırlanmasına katıldıkları görülmektedir. Bu amaçla katılımcı bütçe yöntemleri kullanılmaktadır. Porto Alegre deneyiminden sonra bu yöntem dünya çapında önem kazanmıştır.

5.Acil Durum Planlaması

1999 Marmara Depreminden sonra ortaya çıkan büyük yıkımdan sonra belediyelerin acil durum planlaması yapması zorunluluğu belediyelerin görevleri arasına alındı. Belediyeler bu planları katılımcı yöntemlerle ve geniş bir işbirliği içinde hazırlamakla yükümlüdür.

1999 Depremi sırasında yaşananlarının belki de en önemli sonuçlarından birisinin birey ve sivil toplum girişiminin kamuoyu gözünde meşruiyet kazanmasıdır. Depremin yıkımının azaltılmasında sivil girişiminin payı büyüktür. Bu olay, sivil girişimin öneminin anlaşılmasında ülkemizin toplumsal tarihinde bir milat sayılabilir.

6.Kent Konseyleri:

Kent konseyleri STKların kentsel alana müdahale edebileceği en etkili katılım mekanizmalarının başında gelmektedir. Kent Konseyleri, “kent yaşamında; kentin hak ve hukukunun korunması, kentin kimliğine ilişkin tarihi, kültürel değerlere sahip çıkılması; kadın, çocuk, genç ve engellilerin yerel karar alma mekanizmalarına aktif katılımının sağlanması, çevreyi koruyan politikaların üretilmesi, hesap sorulabilir belediyelerin yaratılması hedefleri etrafında örgütlenir.

Kent Konseyi, bir tür sivil belediye parlamentosudur.. Kent Konseyinde oluşturulan görüşlerin belediye meclisinin ilk toplantısında gündeme alınarak değerlendirilmesi yasal bir zorunluluktur.

Kent konseyleri çalışmalarını, konseye bağlı ikincil meclisler ve çalışma grupları eliyle yürütür. Dezavantajlı grupların sorunlarını belirlemek ve bu konularda önerilerde bulunmak üzere Kadın Meclisi, Engelliler Meclisi, Gençlik Meclisi gibi meclisler kurulabilir.

7.Gönüllü Katılım

Yurttaşlar belediye hizmetlerine gönüllü olarak da katılabilir ve bu şekilde topluma yararlı sosyal faaliyetlerin bir parçası haline gelebilirler. Belediyenin vermekte olduğu sağlık, eğitim, spor, çevre, sosyal hizmet ve yardım, kütüphane, park, trafik, kültür ve sanat, yaşlılara, kadın ve çocuklara, yoksul ve düşkünlere yönelik hizmetlerin yapılmasına yurttaşlar katılabilir. Bu alanlarda sivil toplumla belediyeler ortak projeler yürütebilir.

Sivil toplumla belediyelerin ortak proje yapmaları ve belediyelerin bu projelere para aktarmasının yolu Belediye Kanunda yapılan son değişiklikle mümkün olmuştur. Burada ortak proje işbirliğinde kamu yararına çalışan dernekler ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarına bir ayrıcalık tanınmıştır. Bu işbirliği belediye meclisi kararı ile sağlanabilmektedir. Öteki sivil toplum kuruluşları için ise ortak proje konusunda mülki amirden izin almak gerekmektedir.

VI. Sivil Toplum Nereden Kaynak Bulabilir?

Sivil toplumun faaliyetlerini geliştirmesi için kaynak sağlayan ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar bulunmaktadır. Bu konuda Avrupa Birliği tarafından desteklenen TAKSO Projesi kapsamında hazırlanmış olan Türkiye'deki Sivil Toplum Kuruluşları için Fon Rehberinden yararlanabilirsiniz (bkz. <<http://tacso.org/documents/otherdoc/?id=7409>>). Rehber STK'ların faaliyetlerini sürdürebilmek için kaynak/fon bulabilecekleri

- **Vakıf ve Bağımsız Kuruluşları**

Örneğin; Açık Toplum Vakfı, Akdeniz Kadın Fonu, Anna Lindh Vakfı, Çocuklar için Küresel Fon, Demokrasi için Ulusal Kazanım Fonu, Frida Genç Feminist Fonu, Friedrich Ebert Derneği, Görsel Sanatlar için Andy Warhol Vakfı, Mama Cash, Rufford Küçük Hibeler Vakfı, Sabancı Vakfı, Türk Hayırseverlik Fonları vd.

Sayılan bu kuruluşlar farklı yöntemlerle STK'ları desteklemektedir. Destek bazen proje bazında hibe bazılarında ise program bazında olabileceği gibi, doğrudan olmayıp projen sunanların projelerine ortak olmak ve çalışmayı beraber yürütmek şeklinde de olabilir.

- **Büyükelçilikler ve Konsoloslukları**

Örneğin; Avusturya Büyükelçiliği-Doğrudan Yardım Programı, Hollanda Büyükelçiliği-Toplumsal Dönüşüm Programı (Matra) ve İnsan Hakları Programı, İngiltere Büyükelçiliği - İkili İşbirliği Fonu, Türkiye'de İnsan Hakları, İsveç Başkonsolosluğu - Türk İsveç İşbirliği Birimi, Kanada Büyükelçiliği - Yerel Girişimler için Kanada Fonu

Büyükelçilikler ve konsolosluklar, bulundukları ülkelerde dış politika hedeflerine paralel olarak Sivil Toplum Kuruluşlarına destek sağlamaktadır.

- Devlet Kurumları ve Uluslararası Kuruluşları

Örneğin; Avrupa Birliği Hibe Programları, Katılım Öncesi Yardım Aracı (İPA), AB Programları (TÜBİTAK, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ile DTP Müsteşarlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, vs), Avrupa Birliği Eğitim ve Gençlik Programları Merkez Başkanlığı, Yaratıcı Avrupa, Birleşmiş Milletler (BM) Kalkınma Programı, (BM) Demokrasi Fonu, BM Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadının Güçlendirilmesi Örgütü, Kalkınma Bakanlığına bağlı olarak çalışan Kalkınma Ajansları, Kalkınma Bakanlığı Sosyal Destek Programı (SODES) vb.

Yerel, ulusal ve uluslararası faaliyet gösteren kamu kurumları devlet desteğinden asıl yararlananlar olmakla birlikte STK'lar ile işbirliği, ortaklık ve açık fon imkânı sağlamaktadır.

- Kurumsal Sosyal Sorumluluk kapsamında sosyal sorumluluk projeleri gerçekleştiren ve bunlara kaynak sağlayan Özel Şirketleri belirtmektedir.

Örneğin; Eti Burçak - Doğal Hayatı Koruma Vakfı vb.

Özel Sektörde kurumsal sosyal sorumluluk kapsamında sivil topluma katkı ve bağışta bulunmaktadır. Kendi projelerini yürüten ve fon sağlayan şirketler olduğu gibi yerel sivil toplum kuruluşlarıyla, kamu kuruluşları ve çok taraflı kuruluşlarla ortaklık kuran şirketlerde bulunmaktadır.

Ayrıca kaynak ararken alternatif yollara başvurmak mümkündür. Örneğin internet üzerinden bağış faaliyetleri yürütülebilir. Kaynak ararken fon veren kuruluşların güncel hibe olanaklarının takip edilmesi, aynı alanlarda faaliyet gösteren kuruluşlarla irtibat kurulması ve sosyal medya ağlarının, internetin sağladığı imkânlardan yararlanarak oluşumun ve faaliyetlerin tanıtılması önemlidir.

II.BÖLÜM

HAKLARIMIZ ÇİĞNENİYOR... SİVİL TOPLUM OLARAK NE YAPABİLİRİZ?

Giriş

Haklarımız çiğnendiği zaman Anayasamızın, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ve kanunlarımızın bize sağladığı hakları etkin biçimde kullanarak, hukuk devletinin sağladığı imkanlar ölçüsünde, önleyici tedbirler alınmasını; hak ihlallerinin denetim ve yaptırıma bağlanmasını sağlayabiliriz.

Bu bölümde, haklarımız çiğnendiği zaman ne yapılabileceğini açıklamak için, haklarımızı korumak için çıkarılmış kanunlarla bu kanunlara dayanarak verilmiş mahkeme kararlarından örnekler vererek açıklamalar yapacağız.

Günlük hayatımızda, haklarımızın kamu kurumları ve özel kişi ve kuruluşlarca ihlal edildiğine aslında defalarca şahit oluyoruz. Bu çalışma, yurttaşların günlük hayatta sıkça karşılaştıkları, anayasadan ve uluslararası sözleşmelerden kaynaklanan ve en çok müdahale edilen, kullanımı engellenen hakları ele alacaktır.

I. Düşünce, Din ve Vicdan Özgürlüğü

Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptir; bu hak, din veya inanç değiştirme özgürlüğü ile tek başına veya topluca, kamuya açık veya kapalı ibadet, öğretim, uygulama ve ayin yapmak suretiyle dinini veya inancını açıklama özgürlüğünü de içerir. Din veya inancını açıklama özgürlüğü, sadece yasayla öngörülen ve demokratik bir toplumda kamu güvenliğinin, kamu düzeninin, genel sağlık veya ahlakın ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli sınırlamalara tabi tutulabilir (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi md. 9).

Ayrıca Anayasamızda belirtildiği üzere kimse düşüncesi ve kanaatini açıklamaya zorlanamaz ve yine düşünce ve kanaatinden ötürü kınanamaz ve suçlanamaz (Anayasa Md. 25).

Anayasamızda ise buna ek olarak din ve ahlak eğitiminin yalnızca Devletin gözetimi ve denetimi altında yapılacağı ve din kültürü ve ahlak öğretiminin ilk ve ortaöğretimde zorunlu olduğu belirtilir. Ayrıca bunun dışında alınacak din eğitimi kişinin talebine ve velilerin onayına bağlıdır (Anayasa md. 24).

Hiç kimse zorla, güç kullanarak yahut tehdit ederek, başkalarının dini, siyasi, sosyal, felsefi inanç ve düşüncelerini açıklamaya veya değiştirmeye zorlayamaz, açıklamak yapmak isteyenleri zor kullanarak durduramaz. Din ve inançlarını yerine getirmek için ibadet eden ayin yapanlara yurttaşlara da müdahale edilemez, güç kullanılarak veya tehdit edilerek yurttaşlar din ve vicdan hürriyetinden alıkonulamaz. Yurttaşların güç kullanılarak veya tehdit edilerek, inanç düşünce ve değer yargılarından kaynaklanan yaşam tarzlarına da müdahale etmek, değiştirmeye zorlamak yasaktır. Böyle bir durum cezalandırılır (TCK Md. 115).

Örnek: 2012 yılında Yargıtay’ın verdiği bir karara göre Alevilerin ibadethane olarak kabul ettikleri cemevleri ilgili bir karar verdi. Yerel mahkemede Çankaya Cemevi Yaptırma Derneği’nin tüzüğünde cemevlerinden ibadethane olarak bahsetmesinden ötürü açılan kapatma davası reddedildi. Ancak Yargıtay 7. Hukuk Dairesi verilen kararı cemevlerinin ibadethane olmadıkları gerekçesiyle bozdu. Ancak aynı yerel mahkeme yeniden önüne gelen davanın gerekçeli kararında cemevlerinin yüzyıllardır Aleviler tarafından ibadet amaçlı kullanıldığını ve bunun ibadethane sayılması için yeterli olduğunu savundu.

Örnek 2: 27 Mart 2014’te Youtube Türkiye İletişim Başkanlığı tarafından erişime kapatılmıştı. Ancak Anayasa Mahkemesi yapılan bireysel başvuruya üzerine verdiği kararda bu uygulamanın düşünce ve ifade özgürlüğünün ihlali olduğuna dair bir karar aldı. Mahkeme gerekçeli kararında internetin fikirleri yayma aracı olarak önemine vurgu yaptı. Bu çerçevede de sitenin tamamen erişime engellenmesi durumunun tüm kullanıcıları bu kanaldan mahrum bıraktığını belirten Mahkeme, erişim yasağının düşünce ve ifade özgürlüğüne aykırı olduğuna karar verdi.

AIHM’den bir örnek: İngiltere vatandaşı olan Mark Anthony Norwood aşırı sağcı bir siyasi partide görevlidir. ABD’de İkiz Kulelere yapılan saldırı sonrasında dairesinin camından Kuleleri alevler içinde gösteren ve üzerinde tüm Müslümanların İngiltere’den kovulması gerektiğini belirten yazılar bulunan bir poster astı. Ancak poster şikâyet üzerine polis tarafından kaldırıldı. Bunun üzerine Norwood ifade özgürlüğünün ihlal edildiği gerekçesiyle dava açtı. Ancak yerel mahkemenin Norwood’u haksız bulması üzerine, dava AIHM’e taşındı. Mahkeme 2003 yılında verdiği kararda, her ne kadar kişinin kendini ifade etmesinin engellenmesinin kabul edilemez olduğunu belirtse de, bütün bir gruba yönelik dışlayıcı ve suçlayıcı ifadeler kullanılmasının aynı zamanda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin öngördüğü hoşgörü gibi değerleri hiçe saymış olduğuna hükmetmiştir. Ayrıca böyle bir hareketin Sözleşme’nin ruhuna aykırı olduğu ifade edilmiştir. Bu örnekte ifade özgürlüğünün sınırlarının uygulamada Sözleşme’nin göz önüne alınarak çizildiği görülebilir.

Örnek: Ankara Barosu’na kayıtlı olan avukat bir duruşmaya başörtüsü ile girdi. Ancak hakim avukatın duruşmaya başörtülü katılamayacağı gerekçesi ile müvekkilin kendisini bir başka avukatla temsil ettirmesi için duruşmaya ara verince olay Anayasa Mahkemesi’ne taşındı. Anayasa Mahkemesi “başvurucunun kişisel tercihi olan bir davranışı açığa vurduğu, başka bir deyişle başvurucunun kişisel niteliği sayılması gereken dini emirlerini yerine getirme arzusunun dışı vurum davranışı olan başörtüsü kullanması sebebiyle başvurucuyu olumsuz etkilediğini” belirterek hem eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı hem de din ve vicdan hürriyetinin kısıtlanması nedeniyle insan haklarının ihlal edildiğine karar verdi (Arslan, 2014).

Örnek: 27 Mart 2014'te Youtube Türkiye İletişim Başkanlığı tarafından erişime kapatılmıştı. Ancak Anayasa Mahkemesi yapılan bireysel başvuruya üzerine verdiği kararda bu uygulamanın düşünce ve ifade özgürlüğünün ihlali olduğuna dair bir karar aldı. Mahkeme gerekçeli kararında internetin fikirleri yayma aracı olarak önemine vurgu yaptı. Bu çerçevede de sitenin tamamen erişime engellenmesi durumunun tüm kullanıcıları bu kanaldan mahrum bıraktığını belirten Mahkeme, erişim yasağının düşünce ve ifade özgürlüğüne aykırı olduğuna karar verdi.

II. Örgütlenme Özgürlüğü

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi herkesin toplanma ve dernek kurma hürriyeti bulunduğunu kabul eder. Ayrıca Sözleşme açık bir şekilde bu hakkın içeriğinin sendika kurma ve örgütlenme yoluyla hak aramanın da temel haklardan biri olduğunu söyler (AİHM, Md. 11).

Anayasamız temel olarak AİHS ile bu noktada benzerlikler göstermektedir. Yine Sözleşme ile paralel olarak ulusal güvenlik gibi gerekçeler dışında bu hakkın ihlal edilemeyeceği belirtilir. Dernekler ancak mahkeme kararı ile kapatılabilir. Ayrıca örgütlenmeye dair haklar ve sınırlamalar vakıflar için de geçerlidir (Anayasa, Md. 33). Ayrıca Anayasamız toplantı ve gösteri yürüyüşü yapma hakkını da tanır. Bu hak dahilinde herkes izin almadan silahsız ve saldırısız yürüyüş düzenleyebilir. Yine bu hak da ancak ulusal güvenlik söz konusu olduğunda ve başkalarının özgürlüklerinin korunması bağlamında sınırlanabilir (Anayasa, Md. 34).

Türkiye’de son dönemde çokça tartışılan 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu’nda tanımlandığı şekiliyle toplantı ve gösteri, belirli konular üzerinde halkı aydınlatmak ve bir kamuoyu yaratmak suretiyle o konuyu benimsetmek çerçevesinde gerçek ve tüzel kişiler tarafından düzenlenen açık ve kapalı yer toplantıları ve yürüyüşleridir. Silahsız ve saldırısız olarak kanunların suç saymadığı amaçlarla yapılan toplantı ve gösteri yürüyüşleri barışçıl amaçlı gösterilerdir.

Soru: Dernek kurmak için ne yapmak gerekir?

Cevap: Medeni Kanun’un 59. maddesine göre dernekler; kuruluş bildirimini, dernek tüzüğünü ve gerekli belgeleri yerleşim yerinin bulunduğu yerin en büyük mülki amirine verdikleri anda tüzel kişilik kazanırlar. Dernekler Yönetmeliği’nin 5. maddesinde kuruluş bildirimi ile birlikte verilmesi gereken tüm belgeler liste hâlinde sayılmıştır. Medeni Kanun’un 62. maddesi uyarınca, yazılı bildirimi takip eden ilk altı ay içinde ilk genel kurul toplantınızı yapmakla ve zorunlu organlarınızı oluşturmakla yükümlüsünüz. Yetkili makamlar tarafından dernek hakkında bir soruşturma başlatılmış olması, kural olarak genel kurul toplantısı yapılmasına ve derneğin faaliyetlerine devam etmesine engel teşkil etmez. İlk genel kurulun kanunda öngörülen sürede yapılmamış olması, Medeni Kanun’un 87. maddesi gereğince derneğin kendiliğinden sona ermiş sayılması anlamına gelir ve bu durumda her ilgili, sulh hâkiminden derneğin kendiliğinden sona erdiğinin tespitini isteyebilir (Detaylı bilgi için Sivil Toplum Geliştirme Merkezi’nin hazırlamış olduğu Sivil Toplum Örgütleri için Hukuk Rehberine bakınız: <http://panel.stgm.org.tr/vera/app/var/files/h/u/hukuk-kitap-mavi-3.pdf>).

Örnek: Lambda derneğinin kuruluş amaçlarının hukuka ve ahlaka aykırı olduğu gerekçesiyle dava açılmıştır. Söz konusu dava 5253 sayılı Dernekler Kanunu madde 30'a dayandırılmıştır. Maddeye göre;

- Tüzüklerinde gösterilen amaç ve bu amacı gerçekleştirmek üzere sürdürüleceği belirtilen çalışma konuları dışında faaliyette bulunamazlar.
- Anayasa ve kanunlarla açıkça yasaklanan amaçları veya konusu suç teşkil eden fiilleri gerçekleştirmek amacıyla kurulamaz.
- Askerliğe, milli savunma ve genel kolluk hizmetlerine hazırlayıcı öğretim ve eğitim faaliyetlerinde bulunamaz, bu amaçları gerçekleştirmek üzere kamp veya eğitim yerleri açamazlar.

Dava derneğin adının ve amaçlarının hukuka ve ahlaka aykırı olduğu, eşcinselliği özendirmek istendiği gerekçesiyle açılmıştır ve derneğin kapatılması istenmektedir. Ancak, Yargıtay derneğin tüzüğünde belirtilen amaçlar doğrultusunda herhangi bir yasaya yahut ahlaka aykırı durum olmadığını, derneğin LGBT bireylerin kendilerini ifade edebilmesi, birlik ve beraberlik içerisinde toplumun bir parçası olduklarını kanıtlamaları, toplumdaki LGBT bireylere karşı oluşmuş olan yanlış bilgi ve kanaatlerin düzeltilmesini, toplum dışına itilmelerinin önüne geçilmesi amacının meşru olduğunu göz önünde bulundurarak lezbiyen, gey, biseksüel, travesti ve transseksüel bireylerin de kendilerini ifade edebilecekleri dernekler kurma özgürlüğünün olduğuna hükmetmiştir.

Soru: Sokakta toplantı, gösteri yapmak için izin almak gerekli midir?

Cevap: Hayır. Anayasa 34. maddesine göre “Herkes önceden izin almadan silahsız ve saldırısız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir.” Dolayısıyla toplantı ve gösteri yürüyüşü yapmak için izin almak gerekmez. 2911 Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu 3. maddesi uyarınca kanunların suç saymadığı belirli amaçlarla toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemek için sadece bildirimde bulunmak yeterlidir. Kanunda bildirimden bahsedilmektedir ancak bu bildirim toplantıya katılmak isteyen yurttaşların güvenlik ve huzurunun sağlanması için idarenin gerekli önlemleri alması bakımından konulmuş bir kuraldır. Kanunda izin olarak adlandırılarak belirtilen ancak bildirim niteliğinde olan bu şart toplantının gerçekleştirilmesini kolaylaştırmak amacıyla öngörülmüştür ve aynı zamanda kamu düzeninin asgari şekilde bozulmasını sağlamaya yönelik idarenin hazırlık yapması anlamına gelmektedir. Toplantının yapılmasından en az 48 saat önceden etkinliğin yapılacağı yerin bağlı bulunduğu Valilik veya Kaymakamlığa yazılı bildirimde bulunulur. (TGYK md. 10) Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları uyarınca, toplantı öncesinde bildirim yapılmasa dahi, katılımcılar barışçıl davranmaya devam ettiği ve kamu düzenini bozmadığı sürece toplantı barışçıl kabul edilir ve suç teşkil etmez (Oya Ataman v. Türkiye).

Soru: Yapacağımız toplantının yeri için önceden izin almak gerekir mi? Ya da idarenin izin vermediği yerde toplantı yapmak kanuna aykırı mı olacaktır? Peki, bir anda gerçekleşen bir olay karşısında gösteri yapmaya karar verdiysek ne olacak?

Cevap: Toplantı yeri için önceden izin alınması gerekmez ve herhangi bir meydana, sokakta gösteri yapılabilir. Kanunda bu nedenle uygun ya da aykırı bir gösteri ayrımı yapılamaz. Toplantı ve gösteri yapmak anayasal bir haktır. Gösteri yapma özgürlüğünün, gösteri yapılacak yeri belirleme özgürlüğünü de kapsadığı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarında düzenlenmiştir. (Disk-Kesk 2012) Bununla birlikte kamu düzeni ve kamu güvenliğinin sağlanması amacıyla, genel yollar ile parklarda, mabetlerde, kamu hizmeti görülen bina ve tesislerde ve bunların eklentilerinde ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne bir kilometre uzaktaki alan içinde toplantı yapılamayacağı ve şehirler arası karakollarında gösteri yürüyüşleri düzenlenemeyeceğine ilişkin yasal sınırlamalar mevcuttur. Ancak bu durumda dahi sınırlandırma, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının özünü ihlal edecek şekilde, bu hakkı ortadan kaldıracak biçimde olmamalıdır. Özellikle bir olay karşısında aniden barışçıl bir gösteri yapmaya karar veren bir topluluktan bahsediliyorsa bu durum kesinlikle yasaya aykırılık teşkil etmez. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de bir çok kararında bu yönde karar vermiştir. Barışçıl gösteri silahsız ve saldırsız gösteri demektir.

Soru: Yaptığımız barışçıl toplantıda/gösteride arbeye yaşandı, kavga çıktı ve polis müdahalesiyle karşı karşıya kaldık. Ancak polis müdahalesi nedeniyle yurttaşlar yaralandı/can ve mal kayıpları yaşandı. Bu durum polis müdahalesini meşru kılar mı?

Cevap: Hayır. Demokratik toplumun olmazsa olmazı olan düşünce, din ve vicdan hürriyetidir. Toplantı ve gösteri yapmak özgürlüğü de düşünce özgürlüğünün somutlaştığı bir alandır. Dolayısıyla bu özgürlüğe müdahale ancak ve ancak istisnai bir durumda, son olarak yapılmalıdır. Burada aynı zamanda müdahaleye yol açan koşullar ile amaç ve sebep arasında da hukuken geçerli bir bağ bulunmalıdır. Yapılan müdahale evrensel olarak kabul edilmiş olduğu üzere yurttaşların maddi, manevi ve fiziki bütünlüğüne karşı yapılamaz. Gösteri yahut toplantı barışçıl niteliğini yitirmiş olsa dahi ölümcül nitelikte kuvvet kullanılmaz. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Abdullah Yaşa ve diğerleri kararında toplantı, gösteri ve yürüyüşlerin barışçıl özelliğini yitirmiş olduğu varsayılsa dahi insan hayatına ölümcül bir şekilde müdahale edilemeyeceğini karara bağlamıştır. Türkiye hakkında vermiş olduğu bu kararda gaz kapsülünün bir aparat marifetiyle kullanılarak, direkt atış yapılmasının haksız ve suç niteliğinde olduğunu ve işkence yasağının ihlal edildiğine hükmetmiştir. Özellikle kolluk görevlilerine karşı aktif bir şekilde saldırı halinde olmayan yurttaşlara karşı şiddet kullanımı açıkça insan haklarının ihlal edildiği anlamını taşımaktadır. AİHM'in, Giuliani v İtalya kararında, zor kullanımının, gösteri barışçıl olsa da olmasa da, meşru savunma olsa dahi, bütün olası ihtimaller gözetilerek ve katiyetle bunun kişilerin fiziksel bütünlüğüne zarar vermeyecek şekilde planlanması gerektiğini belirtmiştir.

III.Eşitlik: Nefret söylemi ve Ayrımcılık yasağı

Nefret söylemi ve ayrımcılık yasağı, ulusal ve uluslararası mevzuatta örneğin Anayasamızda, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ve Türk Ceza Kanununda, İş Kanununda vb yer almaktadır. Nefret ve ayrımcılık günlük yaşamda, işte, sokakta, okulda karşılaştığımız kötü davranış ve kötü sözlerdir.

Ayrımcılık, Anayasamızda kanun önünde eşitlik ilkesi içinde düzenlenmiştir. Bu yasağın kapsamı ve yasağa karşı yaptırımlar, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde yer alan haklar herhangi bir ayırım gözetilmeksizin herkes için kullanılabilir olmalıdır. Bu ilke çerçevesinde yurttaşlar arasında herhangi bir sebepten ötürü ayrımcılık yapılması yasaktır. Sözleşme din, dil, ırk, cinsiyet, vatandaşlık, siyasal ya da herhangi bir görüşü nedeniyle, ulusal bir azınlığa mensup olmak, servet sahibi olmak, doğum başta olmak üzere herhangi başka bir durumu dayalı olarak bir gruba mensup olması nedeniyle ayrımcılık yapılmasını yasaklar (AİHS md 14).

Nefret söylemi ve ayrımcılığa karşı yaptırımlar Türk Ceza Kanunu'nda yer almaktadır. Buna göre dil, ırk, milliyet, renk, cinsiyet, engellilik, siyasi düşünce, felsefi inanç, din veya mezhep farklılığından kaynaklanan nefret nedeniyle;

- Bir kişiye kamuya arz edilmiş olan bir taşınır veya taşınmaz malın satılmasını, devrini veya kiraya verilmesini,
- Bir kişinin kamuya arz edilmiş belli bir hizmetten yararlanmasını,
- Bir kişinin işe alınmasını,
- Bir kişinin olağan bir ekonomik etkinlikte bulunmasını, engelleyen kimse, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

Örnek: Otomobili çizildiği için erleri toplayıp “Doğulu-Batılı” olarak ayıran üsteğmen hakkında 4 yıl hapis istemiyle dava açıldı. Ankara’da gerçekleşen olay insanları doğdukları ve yetiştikleri yere göre olağan şüpheli ilan edilmesi ve buna göre muamele gösterilmesi ile ilgili bir örnektir.

Örnek: Bir şampuan reklamında Adolf Hitler’in konuşma yaptığı kaydın reklam sloganına yapııştırılarak kullanılması üzerine suçluyu övme, kadın cinsiyet kimliğinin aşağılanması ve Yahudi azınlığa karşı var olan nefret söylemi nedeniyle suç duyurusunda bulunulmuştu. Konuyla ilgili suç duyurusunda bulunan avukat hakkında bir internet gazetesinin “siyonist uşakları yine teröre sarıldı” başlıklı haberi üzerine ise avukat Anayasa Mahkemesi’ne şeref ve itibarının zarar gördüğü gerekçesiyle başvurdu. Anayasa Mahkemesi söz konusu söylemin nefret söylemi olduğunu kabul etti. Mahkeme, farklı cinsel eğilimleri olan kişilere karşı toplumda egemen olan ayrımcılık, dışlayıcılık ve nefretin önlenmesinin, devletin pozitif yükümlülükleri arasında olduğuna tereddüt bulunmadığını belirtmekle birlikte direkt olarak KaosGL Derneği’nin

avukatı olan başvuruçunun şeref ve itibarının zedelenmediğine karar verdi. Ancak başvuranın hedef alınan dernek olmadığının da altını çizdi.

Örnek: Haziran 2001’de Kültür Bakanlığı tarafından yayımlanan “Türkiye Çingeneri” isimli kitapta Çingenerin suç faaliyetlerinde bulunan kişiler olduğu, Çingenerin özellikle hırsız, yankesici ve uyuşturucu kaçakçısı olarak nitelendirilmesi ve haklarında küçük düşürücü ifadelerle yer verilmesi nedeniyle Bakanlığa şikâyetle bulunulmuş ve eserin satışının durdurulması ve kitabın bütün kopyalarına el konulması talep edilmişti. Bakanlıkça hiçbir işlem yapılmayınca Roman asıllı Türkiye vatandaşı olan Aksu adli ve idari yargıya başvurmuştu. Ancak mahkemeden olumsuz sonuç aldı. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne yapılan başvuru da mahkeme AİHM söz konusu eserde gerçekte Türk(iye) toplumunda Romanlar hakkında ağır basan önyargılara atıfta bulunulduğunu ve ayrımcılık maksadı taşımadığını belirtmiştir. Ancak söz konusu eserin devletin özel hayata ve aile yaşamına saygı göstermesi yükümlüğünü yerine getirip getirmediğinin açıklığa kavuşturulması gerektiği için incelenmesi gerektiğine karar vermiştir. Mahkemeye göre yurttaşların etnik kimliği özel hayatı bakımından anlam taşımaktadır. Bir grup hakkındaki olumsuz, her türlü basmakalıp ifade grubu oluşturan yurttaşların kimlikleri ve kendilerine duyulan saygı üzerinde bir etki oluşturduğu sürece özel hayatlarıyla ilişkilidir ve yargı burada düşünce ve ifade özgürlüğü ile özel hayata saygı gösterilmesi arasında bir denge olmalıdır. Mahkeme yapılan başvuru bakımından eserin akademik niteliğini göz önünde bulundurarak ihlal kararı vermemekle birlikte bahsedilen bölümlerin yanlış anlaşılma meyilli veya hakaret niteliğinde olup olmadığı tartışmasına yer verilmeyecek biçimde yazıldığını belirterek ifade özgürlüğünün önemini vurgulamış ve bunun tek başına özel hayata ve aile hayatına yönelik bir ihlal olarak değerlendirilemeyeceğine karar vermiştir.

IV. Eğitim Hakkı

Anayasamız herkes için eğitim hakkını güvence altına almaktadır. Bu nedenle kimse eğitim hakkından mahrum bırakılamaz ve herkes eğitim hakkından ayırım gözetilmeksizin yararlanabilir. Eğitim devletin kontrolünde, Atatürk ilke ve inkılaplarına uygun, modern ve bilimsel metotlar kullanılarak gerçekleştirilir (Anayasa madde 46). Ayrıca ek bir maddeyle Devletin imkânlardan yoksun olanlar için burs imkânları sağlayacağı belirtilmiştir (Anayasa Md. 42). Bununla birlikte Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi çocukların ailelerinin felsefi ve dini inançlarına göre eğitim almaları hakkını da tanır (AİHS; Protokol 1, Md. 2). Sözleşmeye göre hiç kimsenin eğitim hakkı engellenemez. Devletler eğitime erişimi sağlamakla yükümlüdür ve sağlanan eğitimin öngörülen amaca uygun nitelikte olması gerekir.

Bu çalışmada kapsamında eğitim hakkı bakımından tartışılan iki önemli meseleyi ele almak tercih edilmiştir.

1. Zorunlu Din Eğitimi Meselesi

Anayasamızı göre ilk ve orta dereceli okullarda din kültürü ve ahlak bilgisi dersi verilmesi zorunludur. Son yıllarda bu konuda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine yapılan başvurular

üzerine verdiği kararlarda zorunlu din eğitiminin belli koşulları yerine getirmesini öngörmüştür. Buna göre, dini eğitim yalnızca baskın olan dini inanış ve görüşleri içeriyorsa; bütün inanış ve dinlere eşit mesafeden ve çoğulcu yaklaşmıyorsa bu durum Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine ve Anayasamızda koruma altına alınmış olan temel hak ve hürriyetlere aykırılık teşkil eder. Sözleşmeye göre böyle bir durumda, velilerin din ve vicdan özgürlüklerinin kısıtlanması ve çocukları için uygun gördükleri eğitime erişim imkânını ortadan kaldırması insan haklarına aykırıdır (Folgero v Norveç kararı).

Soru: Aleviyiz. Çocuklarımızın, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinden muaf tutulması için yaptığımız başvurudan sonuç alamadık. Ne yapabiliriz?

Cevap: Türkiye 2007 tarihinde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından “zorunlu din dersi ile tarafsızlık, çoğulculuk, dini ve felsefi inançlara saygı kriterlerini karşılamadığı” gerekçesi ile tazminat ödemeye mahkûm edilmiştir. Alevi bir ailenin zorunlu din dersine karşı yaptığı bu başvuruda, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde temel olarak Sünni inanca dayalı eğitim yapıldığı, Aleviliğin yeterli şekilde kapsamadığı iddia edilmiştir. Mahkeme, bu dersin içeriğinin nesnellik ve çoğulculuk ölçütünü karşılamadığı, dersten muafiyetin Hristiyan ve Musevi öğrenciler bakımından ancak dini inanç açıklanarak mümkün olduğu, devlet tarafından iddia edildiği üzere nesnel ve çoğulcu olmuş olsa, bu dersin sadece Müslüman çocuklar için zorunlu olup diğerleri için zorunlu olmamasının anlamsız olacağı ve dersin kapsamının Alevi inancına ilişkin olarak yetersiz olduğu gerekçeleriyle ihlal kararı vermiştir. Devlet yani idare eğitim alanındaki görevlerini yerine getirirken anne-babanın dini ve felsefi inançlarına saygılı olmak zorundadır ve velilerin çocukları için uygun gördüğü eğitimi talep etmesi anlamına gelmektedir. Eğer muafiyet talebiniz reddedildiyse, hukuk yollarına başvurmanız gerekmektedir.

Son olarak konu ile ilgili 16 Eylül 2014 tarihinde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin verdiği karar emsal niteliği taşımakta olup Mahkeme "Türk eğitim sistemi ebeveynlerin inançlarına saygı konusunda hâlâ Avrupa standartlarında olmadığına" ve "kullanılmakta olan din ve ahlak kültürü kitaplarında Türkiye'de çoğunluğun ait olduğu Sünni İslam'a daha fazla yer ayrılmasının "beyin yıkamak" anlamına tam olarak gelmediğini halde, Alevi inancının özellikleri dikkate alındığında, ebeveynlerin çocuklarında okul ile kendilerine has değerler arasında bir "bağlılık çatışması" yaratabileceğini düşünmekte haksız olmadıklarına kanaat getirdi" (Mansur Yalçın ve Diğerleri Kararı).

2. Anadilde Eğitim Hakkı

Türkiye’de eğitimde dil sorunu, temel olarak iki grup bakımından öne çıkmaktadır: Yabancılar ve anadili resmi dilden farklı olan vatandaşlar. Anayasada “Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez. Eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak yabancı diller ile yabancı dille eğitim ve öğretim yapan okulların tabi olacağı esaslar kanunla düzenlenir. Milletlerarası andlaşma hükümleri saklıdır” denmektedir.

Ancak bazı yorumlar Lozan Anlaşmasının çoktan bu hakkı tanıdığına yöneliktir. Lozan Anlaşması yurttaşların “gerek özel gerek ticari ilişkilerinde, gerek din, basın ya da her türlü yayın konusunda ve gerek toplantılarda herhangi bir dili serbestçe kullanmasına karşı hiçbir sınır” konulmasını kabul etmez (madde 39). Ayrıca “resmi dilin varlığı kuşkusuz olmakla birlikte, Türkçeden başka dil konuşan Türk yurttaşlarına yargıçlar önünde kendi dillerini sözlü olarak kullanabilmeleri için gerekli kolaylıklar gösterilmesi” güvence altına alınmıştır. Bu madde aynı zamanda dil kullanımı ile ilgili de bir serbestlik tanımaktadır. Azınlıklar dışında kalan tüm topluluklar Lozan Anlaşmasının bu maddesinden ötürü kendi dillerini kullanmak ve bu dilde yargılanmak haklarına sahiptirler. Burada anadili Türkçeden farklı olan ancak yabancı olmayan örneğin Kürt vatandaşlar bakımından anadilde eğitim hakkı incelenmektedir.

Son yıllarda yapılan yasal değişikliklerle Türkçe dışında Kürtçe veya başka dillerde, vatandaşların günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesi özel kurslar açılabilir. Ayrıca farklı grupların kültürlerini korumasını için dernek kurmaları mümkün hale gelmiştir ve farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesinin önü açılmıştır.

Ayrıca örgün öğretim içerisinde, ana dilde eğitim hakkının kısmen de olsa sunulması bakımından yurttaşlara seçmeli ders talep etme hakkı tanınmıştır. Milli Eğitim Müdürlüklerinden farklı dillerde eğitim vermesi için seçmeli ders talep edilebilir. Seçmeli ders, en az 12 öğrencinin talebi doğrultusunda öğretime açılır. Ders yılı içerisinde öğrenci sayısı azalsa bile o dersin okutulmasına devam edilir. Ortak derslerde ise sınıf bütünlüğü esastır. Özel öğretim kurumlarında bu şartlar aranmaz (Milli Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği, madde 11(4)). Bu maddeye dayanarak Bakanlar Kurulu kararı ile belirlenmiş seçilebilecek tüm dil dersleri eğitim süresince alınabilir. Talebin kabul edilmemesi halinde, idari işlemdeki aykırılığa karşı hukuk yoluna başvurulmalıdır.

Eğitimde dile dayalı olarak ayrımcılık yapılması pek çok temel insan hakları belgesinde yasaklanmıştır. BM temel insan hakları sözleşmelerine göre, devletin yurttaşların resmi eğitim dili yanında anadilin de öğrenilebilmesi için kamusal olanaklar sağlaması ve anadilde eğitim taleplerini karşılaması gerekmektedir. Yurttaşların resmi dil dışında başka dillerin öğrenilmesini sağlayacak veya eğitimin resmi dil dışında başka dillerde yürütüldüğü eğitim kurumları kurma ve yönetme özgürlüğü vardır. Etnik, dinsel ya da dil azınlıklarının bulunduğu devletlerde, bu azınlıklara mensup kişiler, kendi gruplarının diğer üyeleri ile birlikte, kendi kültürlerinden yararlanma, kendi dillerini kullanma hakkında yoksun bırakılmaz.

Bu kapsamda mali kaynak ayrılmalı, yeterli öğretmen, eğitim materyali ve kitap sağlamalıdır. Anadilde eğitimin sağlanması çocuğun kişiliğinin yeteneklerinin, zihinsel ve bedensel yetilerinin mümkün olan en üst derecede geliştirilmesi, çocuğun anne babasına, kültürel kimliğine, dil ve değerlerine ve kendisinden farklı uygarlıklara saygısının geliştirilmesi için önemlidir (Çocuk Hakları Sözleşmesi madde 28,29).

Eğitim hakkı alanında çalışan çok sayıda sivil toplum örgütü bulunmaktadır. STGM veri tabanına göre faaliyet göstermekte olan 667 tane sivil toplum kuruluşu bulunmaktadır. Bunlara bazıları: Gelecek için Gençlik Derneği, Türkiye Görme Özürlüler Kitaplığı, Kilis Eğitim Gönüllüleri Derneği, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği, Pir Sultan Abdal Derneği, Eğitim-Sen, Katadrom Kültür Sanat ve Sosyal Politikalar Derneği, Halkeğitimi Koruma Derneği, Toplum Gönüllüleri, Friederich Naumann Vakfı, Türkiye Eğitim Gönülleri Vakfı, vs. Detaylı bilgi için STGM'nin hazırlamış olduğu STÖ Veritabanına bakınız: <<http://www.stgm.org.tr/tr/stoveritabani>>

V. Çevre Hakkı

Anayasamızda ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde de belirtildiğine göre, her vatandaş yaşamaya uygun bir çevrede bulunma hakkına sahiptir. Bu hakkın yanında kişiler ve Devlet de sağlıklı çevre koşullarını sağlamak ve korumak sorumluluğundadır (AY. Madde 56). Sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı, insan hayatına yaraşır barınma, yiyecek ve yeterli suya erişimin sağlanmasını; çevre ve doğanın düzenini ve aynı zamanda yurttaşların sağlığını olumsuz etkilemeyen bir ortamda yaşamayı ifade eder. Dolayısıyla yurttaşların yaşadıkları yerin yönetiminde söz sahibi olması hakkını da gerektirir ve içerir.

Temelde çevre hakkı birçok hak ile sıkı sıkıya bağlı olarak düşünülmelidir. Yaşam hakkı, sağlıklı ve temiz bir havayı solumak, temiz suya sahip olmak, yeterli yiyeceğe hem fiziken hem de ekonomik anlamda sahip olmak, doğaya ve çevreye zarar vermeyen sürdürülebilir kalkınma esaslarına dayalı olarak ekonomik yatırımların gerçekleştirilmesi, mülkiyet hakkının çevreye verilen zarara bağlı olarak ihlal edilmediği, yurttaşların zorla yerinden edilmediği ve hayati tehlike barındıran koşullar altında yaşamaya zorlanmadığı, çevreye verilen zarar dolayısıyla insanların ekonomik geçim kaynaklarından mahrum edilmemesini de ifade eder.

Anayasamızda sağlıklı çevrede yaşama hakkı farklı maddelerde düzenlenmiştir. Buna göre, idare şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözeterek bir planlama çerçevesinde, barınma ihtiyacını karşılayacak tedbirleri almalıdır. Yaşanılan yerin güvenliği ve dokunulmazlığı da koruma altına alınmıştır. Yurttaşların yaşadıkları yer ve eklentilerine (konut, ev, vs.) kimse rızası dışında giremez. Bu suç işleyenler şikâyet üzerine cezalandırılır.

Çevreye zarar vermek bir suçtur. İnsan veya hayvanlar açısından tedavisi zor hastalıkların ortaya çıkmasına, üreme yeteneğinin körelmesine, hayvanların veya bitkilerin doğal özelliklerini değiştirmeye neden olabilecek niteliklere sahip olan atık veya artıklarla ilgili olarak çevreye zarara veriliyor ise bu kişiler hapis yahut para cezası ile cezalandırılır.

Soru: Evimin yakınındaki havaalanındaki uçuşların gün be gün artıyor olması ve yeni bir karayolunun evimin çok yakınına yapılması nedeniyle evde yaşamam imkânsız hale geldi. Ne yapabilirim?

Cevap: Mülkiyet hakkınızın kullanımının artık imkânsız hale geldiğini düşünüyorsanız, havaalanının ve karayolunun katlanılamayacak derecede gürültü yarattığını ve bu nedenle yoğun bir çevre ve ses kirliliğini maruz bırakıldığınızı düşünüyorsanız hukuk yollarına başvurabilirsiniz (Arrondelle v Birleşik Krallık).

Soru: Evimin yakınındaki fabrika/nükleer santral nedeniyle yoğun bir çevre kirliliğine maruz kalıyorum. Ne yapabilirim?

Cevap: Eğer idare fabrikanın ya da nükleer santralin atıklarını çevreye zarar vermeyecek bir biçimde bırakmasını sağlayamıyor ise özel hayata ve aile yaşamına saygı göstermeyerek açıkça haklarınızı ihlal ediyor demektir. Burada her ne kadar söz konusu iş yeri nedeniyle istihdam artıyorsa da veya ülke ekonomik olarak kalkınıyor olsa da bu durum sizin özel yaşamınızın, aile hayatınızın ihlal dolayısıyla katlanılamayacak bir hal aldığı gerçeğini değiştirmez. Çevre kirliliği karşısında yasalar ve idare yurttaşların mülkiyet hakkı da dâhil olmak üzere sağlıklı bir çevrede yaşam hakkını korumakla yükümlüdür. İdare bu tip durumlarda derhal harekete geçmek mecburiyetindedir (Lopez Ostra v İspanya; Guerra v İtalya)

Soru: Doğal-sit alanın ve vahşi yaşamın korunması için mahkemeye başvurmuştum. Mahkeme lehime karar verdi. Ancak davalı olduğumuz idare, mahkemenin kararlarını uygulamıyor ve/veya geciktiriyor. Ne yapabilirim?

Cevap: Mahkemenin verdiği kararlar bağlayıcıdır ve davalı idare de bu kurallara uymak zorundadır. Doğanın tahrip edildiği gerekçesiyle ve hakkınızın ihlal edildiği yönünde mahkemeden aldığınız herhangi bir yürütmeyi durdurma kararı yahut idari işlemin hukuka aykırı olduğuna yönelik bir karar mevcutsa (Kyrtatos v Yunanistan) bu kararın uygulanmasını sağlamak için örneğin bu olayda Orman Bakanlığı ve Kültür Bakanlığına, Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kuruluna başvurabilirsiniz. Böylelikle söz konusu idarenin mahkeme kararına uymadığını belgeleyebilir hatta bu durumu yeniden bir dava konusu yapabilirsiniz. Söz konusu gecikme ve ihmal nedeniyle suç duyurusunda bulabilirsiniz. Eğer açık bir maddi/manevi zarara uğradıysanız buna bağlı olarak tazminat talep edebilirsiniz.

Soru: Yaşadığım yerdeki altın madeni çevreye ağır zarar verecek şekilde siyanür kullanarak işlem yaptığı için mahkemeye başvurdum. Mahkeme altın madeninin ruhsatını iptal etti. Bu nedenle madenin yine aynı usulleler altın aramasının artık imkânsız olduğunu düşünüp sonunda rahat bir nefes almışken, idare yine aynı usullerle çalışabileceğine dair ruhsat verdi. Maden hala aktif. Ne yapabilirim?

Cevap: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Türkiye'yi bu nedenle 2004 yılında mahkûm etti. Taşkın ve diğerleri kararına göre idare mahkeme kararıyla maden işletmesinin çalışma ruhsatı iptal edilmiş olmasına rağmen madene yine çalışma izni verdiğinde AİHM bunun özel yaşama ve aile hayatına karşı açık bir insan hakları ihlali olduğuna ve idarenin yeniden ruhsat vermiş olmasının adil yargılanma hakkını ortadan kaldırdığına hükmetti. Aynı şekilde Bergama'da bir maden işletmesinin siyanürle altın aramasına izin verilmesi de AİHM'ce başvuranların özel hayatının, aile hayatının zarar gördüğünün kabulü ile sonuçlanmıştır. Bu olayda Bergama halkı

siyanürle altın aranmasının, ağaçların kesilmesinin, patlayıcı ve siyanür kullanılması, atıkların yeraltı içme sularına sızmasının ve atık barajının olası bir deprem karşısında büyük çevresel riskler doğuracak olmasının çevre, doğa ve orada yaşayanlar bakımından yarattığı tehlike nedeniyle maden işletmesinin faaliyetine izin verilmemesi için idare mahkemesine başvurmuştu. Neticede, Danıştay çevre etki değerlendirmesi ve uzman raporlarını madencilik faaliyetinin fiziki, ekonomik, estetik, sosyal ve kültürel etkileri bakımından değerlendirerek bölgenin ekolojik yapısının, insan sağlığının ve güvenliğinin sodyum siyanür kullanılarak tehlikeye atılmasında kamu yararı olmadığına ve maden işletmesinin bu tür riskleri yok edecek nitelikte bir güvenlik önlemi garanti etmediğine karar vererek işletmenin faaliyet yapamayacağına karar vermişti. Ancak Bakanlık tarafından bu karar rağmen maden işletmesinin faaliyetine devam etmesine karar verilince AİHM'ne yapılan başvuruda, Mahkeme, idarenin verilen mahkeme kararına aykırı davranmasının, yurttaşların medeni haklarının ihlali anlamını taşıması nedeniyle adil yargılanma hakkının ortadan kaldırılması anlamına geldiğine karar verdi. Mahkemeye göre, madencilik faaliyetinin tehlikeli etkileri kişilerin özel hayatı ve aile hayatı bakımından incelenmelidir. İdare çevre kirliliğinin yaratacağı olumsuzluklar bakımından özel hayata ve aile hayatına saygı göstermekle yani kişilerin özel hayatını ve aile yaşantısının kapsayan yaşam alanlarına zarar vermemekle yükümlüdür (Öçkan ve diğerleri Türkiye, 2006).

Bu konuda çalışan sivil toplum örgütlerini görmek için Sivil Toplum Geliştirme Merkezinin yapmış olduğu çalışmadan yararlanabilirsiniz. Buna göre Türkiye'de 700'ü aşkın sivil toplum örgütü çevre hakkı bağlamında çalışmalarını sürdürmektedir (Ayrıntılı bilgi için bakınız: STGM Sivil Toplum Veri Tabanı: <<http://www.stgm.org.tr/tr/stoveritabani>>)

VI.Çalışma Hakkı

Çalışma hayatı ve iş yerleri birçok mağduriyetin yaşanabileceği alanlardır. Çalışma hayatına dair haklar Anayasa, uluslararası sözleşmeler ve çeşitli kanunlarla düzenlenmiştir.. Bu dayanakların konuları iş yerinde ayrımcılıktan, toplu sözleşme, grev ve lokavt haklarına kadar geniş bir yelpazede çeşitlenir.

1.Çalışma ve Sözleşme Özgürlüğü ve Zorla Çalıştırma Yasağı

Herkes, dilediği alanda çalışma ve sözleşme hürriyetlerine sahiptir. Özel teşebbüsler kurmak serbesttir (Ay. md. 48). Hiç kimse zorla çalıştırılmaz. Angarya yasaktır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne göre hiç kimse köle ya da kul durumunda tutulamaz. Hiç kimse zorla çalıştırılmaz ve zorunlu çalışmaya tabi tutulamaz. Sözleşme ayrıca zorla çalıştırma sayılmayan halleri açıkça belirtmektedir. Buna göre;

- Tutuklu bulunduğu sırada veya şartlı tahliyeden yararlandığı süre içinde olağan olarak yapılması istenilen bir iş,
- Askeri nitelikli herhangi bir hizmet veya vicdanî reddin meşru sayıldığı ülkelerde, vicdanî reddi seçen kişilere zorunlu askerlik hizmeti yerine gördürülebilecek başkaca bir hizmet;

- Toplumun hayat veya refahını tehdit eden kriz veya afet hallerinde gerekli görülen her hizmet;
- Olağan yurttaşlık yükümlülükleri kapsamına giren her türlü çalışma veya hizmet zorla çalıştırma olarak değerlendirilmez.

2.İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği

Türkiye'nin onaylamış olduğu, 187 Sayılı ILO-İş Sağlığı ve Güvenliğini Geliştirme Çerçeve Sözleşmesine göre (28789 sayılı RG-<http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/about/soz187.htm>) yurttaşların iş ve çalışma güvenliğini sağlayacak önlemlerin alınmış olması gerekir. İş kazaları, meslek hastalıkları ve bunlara bağlı ölümlerin engellenmesi için gerekli önlemler alınmalıdır.

Türk Ceza Kanununda da iş ve çalışma hürriyetinin ihlal edilmesi durumu düzenlenmiştir. Buna göre zor kullanılarak, tehdit ya da hukuka aykırı başka bir davranışla, iş ve çalışma hürriyetini ihlal eden kişiye ceza verilir. Çaresizliğini, kimsesizliğini ve bağıllığını sömürmek suretiyle kişi veya kişileri ücretsiz olarak veya sağladığı hizmet ile açık bir şekilde orantısız düşük bir ücretle çalıştıran veya bu durumda bulunan kişiyi, insan onuru ile bağdaşmayacak çalışma ve konaklama koşullarına tabi kılan kişi cezalandırılır.

Özellikle iş kazaları bakımından ceza hukuku bağlamında işveren hem kanundan, hem hukukun evrensel ilkelerinden hem de iş sözleşmesinden kaynaklandığı üzere işyerinde işçi sağlığı ve güvenliği tedbirlerini almakla yükümlüdür. Eğer işverenin ihmali varsa işveren TCK m. 83/f.2 kapsamında dava açılmalıdır. TCK m. 83/f.2'yi sadece ölüm neticesini doğuran ihmali davranışlar bakımından değil, bunun ötesinde ihmali suçları betimleyen bir genel hükümdür. Çalışma süreciyle bağlantılı olan somut olay ister ölüm, ister yaralanma, isterse de çalışma sürecinden kaynaklanan sair bir tipik neticenin vücuda gelmesine imkân vermiş olsun, işverenin garantörlük yükümlülüğünün mevcut bulunmaktadır.

İş güvenliği uzmanları kullanılıyor dahi olsa işvereni tamamıyla anılan yükümlülük dairesinden çıkarmaz. İşveren anılan görevlilerin, işin gerektirdiği niteliği haiz olup olmadıklarını, bunların faaliyetlerini gerektiği biçimde icra edip etmediklerini tetkik etmek ve yine de sair çalışanlarını denetlemek mecburiyetindedir. İşverenin işçinin işin gerektirdiği teçhizatla donanmış olması, talimatlara riayetlerinin denetimi ve ayrıca iş güvenliği eğitimi gibi sair hususların gözlemlenmesi yine de işverenin yükümlülüğü dâhilindedir.

İşçi sağlığı ve iş güvenliği düzenlemelerinin amacının işçilerin yaşamlarını, fiziksel ve ruhsal bütünlüklerini korumayı hedefler ve işçi sağlığı ve iş güvenliği ile yaşam hakkının korunması ortak bir amaçtır.

Temelde, çalışma güvenliğinin olması demek düşük ücret, uzun çalışma saatleri ve güvenliksiz çalışma koşullarının olmaması demektir. Sendikalar, meslek örgütleri, dernekler vb. sivil toplum

örgütleri çalışma yaşamını kötü etkileyen, iş güvenliğini ortadan kaldıran kötü koşulların iyileştirilmesi, ortadan kaldırılması için faaliyet göstermektedir. Burada faaliyetin temel nedeni insani güvenliğin sağlanması ve insan yakışır koşullarda çalışılmanın sağlanmasıdır. Çalışma saatlerinin düzenlenmesi, ücretlerin asgari çalışanların ve ailesinin temel ihtiyaçları karşılamaya yeter düzeyde inşaat yahut maden gibi çalışma alanlarındaki işin niteliği gereği ortaya çıkan tehlikelerin ve iş kazalarının önlenmesine kadar birçok alanda faaliyet gösteren yerel, ulusal ve uluslararası sivil toplum örgütleri bulunmaktadır.

AIHM'in vermiş olduğu kararları doğrultusunda işçi sağlığı ve iş güvenliği düzenlenmiştir. Buna göre idare yaşam hakkını özellikle çalışma alanındaki denetleme ve düzenleme standartları bakımından korumakla yükümlüdür. AIHM devlet inşaat kazasında yaşamını yitiren işçi bakımından idareyi özellikle prosedürlerin yerine getirilmesini sağlama pozitif yükümlülüğünü yerine getirmediği için sorumlu tutulmuştur (Henriques v. Luxemburg). Aynı şekilde tersane gibi tehlikeli ve ağır işlerde çalışanların iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması sorumluluğunu yerine getirmediği için sorumlu tutulmuştur (Brincat v. Malta). Bunların yanında AIHM'in kamusal alanda meydana gelen kazalarda (çukura düşme, ezilme, trafik, kafaya ağaç düşmesi, çöp konteynırıyla ezilme, tren tarafından ezilme vs.) özel kişilerin ihmali dâhil Devletin sorumluluk esaslarına dair kimi başvuru kimi devlet lehine çok kararı da bulunmaktadır (Kalender v Türkiye; Demir v Türkiye).

Örnek: Soma'da olanlar...

Soma'da 13 Mayıs 2014 tarihinde yaşanan feci olay bize çalışma güvenliği meselesinin ne kadar önemli olduğunu bir kez daha kanıtlamış oldu. 301 madencinin hayatını kaybettiği kaza muhtemelen Türkiye tarihindeki en büyük maden kazası. Peki, teknoloji bu kadar gelişirken neden bu kadar insanın ölümünden kaçınmadık? Neden herhangi başka bir Avrupa ülkesinde bu kadar büyük çaplı ölüm olmazken Türkiye'de oluyor? Bunlar insanın aklına ilk anda gelen sorular. Madencilik Endüstri Devrimi'yle birlikte daha yaygınlaştıktan sonra madenlerde yaşanan ölümler daha da gündeme gelmiş oldu. Maden işçileri hak kazanımı mücadelelerinde öncü gruplar oldular. Çok tehlikeli bir iş yapıyorlar. Fakat bu bizi yerin altından gelenleri talep etmekten alı koymadı. Maden işçilerinin kazandıkları haklardan belki de en önemlisi can güvenliklerinin korunmasına dönük olanlardır. Madencilik tehlikesi, özellikle kömür gibi kaynaklar için açılan maddeler düşünüldüğünde, güvenlik önlemlerinin de o kadar sıkı olmasını gerektirdi. Madende biriken gaz, olası yangın tehlikeleri, madencilerin madende sıkışıp kalma olasılıkları ve daha uzun bir liste. Ancak Soma'da bunların önemli bir kısmına uyulmadı. Biriken gaz görmezden gelindi. İşçilerin sığınabileceği odalar hazırlanmadı. Madende çıkan yangının elektrik şebekesinden çıktığı düşünüldü. Biriken gaz görmezden gelindi. Kömürün sıcaklığının artması umursanmadı. Sonuç olarak da 301 madenci ve bu her bir madencinin aileleri, ayrıca meslektaşları atlatması imkansız bir travma ve maddi güçlüklerle karşı karşıya kaldılar. İş güvenliğinin denetlenmesi konusunda devletin ve özel sektörün ortak sorumlulukları vardır.

3.Sendika Kurma Hakkı

Çalışanlar ve işverenler, üyelerinin çalışma ilişkilerinde, ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek için önceden izin almaksızın sendikalar ve üst kuruluşlar kurma, bunlara serbestçe üye olma ve üyelikten serbestçe çekilme haklarına sahiptir.

E-Devlet uygulamasıyla sendika üyesi olmak isteyen işçi, e-Devlet sistemi üzerinden giriş yaparak üye olabilir. SGK'dan alınan güncel bilgiler doğrultusunda, iş kollarına göre listelenen sendikalardan üye olmak istenilen seçilerek sendikaya üye olunabilir. Söz konusu sendikanın e-Devlet sistemi üzerinden vereceği onayla sendika üyeliği geçerlilik kazanır. Yine aynı şekilde onaylanan sendika üyelikleriyle birlikte üyelikten çekilme işlemleri de e-Devlet sistemi üzerinden yapılabilir.

Hiç kimse bir sendikaya üye olmaya ya da üyelikten ayrılmaya zorlanamaz. Ceza kanuna göre, yurttaşların sendikaya üye olmaya veya olmamaya, sendikanın faaliyetlerine katılmaya veya katılmamaya, sendikadan veya sendika yönetimindeki görevinden ayrılmaya zorlamak amacıyla, zor kullanan yahut tehdit eden kişiye ceza verilir. Sendikal faaliyetlerin kullanılmasını zor kullanarak yahut tehdit ederek hukuka aykırı bir biçimde engelleyen kişilere de ceza verilir.

Soru: Toplu Sözleşme hakkımız var mı?

Cevap: Türkiye'de Ocak 2014 verilerine göre, kayıt altına alınmış olan toplam işçi sayısı 11.600.554; sendikalı işçi sayısı ise 1.096.540, yani sendikalaşma oranı % 9.45'tir. Sendikalar Yasası'na göre, Ocak 2013'ten, 1 Temmuz 2016 tarihine kadar işkolu barajı yüzde 1 olarak uygulanacaktır. Yani sendikalar, kurulu bulundukları işkolundaki toplam işçi sayısının en az yüzde birini temsil edecekler ki toplu sözleşme hakkını elde edebilsinler. Bu oran ilerleyen yıllara göre kademeli olarak artırılarak, 2016 ile 2018 Temmuz'u arasında yüzde 2, daha sonra ise yüzde 3 olarak uygulanacaktır. 2014 yılı Ocak ayı istatistiğine göre 20 işkolunda toplu iş sözleşmesi yapabilmek için gerekli olan yüzde 1'lik işkolu barajını aşan sadece 47 sendika bulunmaktadır. Toplamda ise 115 sendikamız bulunmaktadır.

Ülkemizde işyerlerinin yüzde 95'i, 30'un altında çalışanı olan işyerleridir. Dolayısıyla, 1,5 milyon işyerinin olduğu bir ülkede işyerlerinin yüzde 95'ini doğrudan etkileyecek bu düzenlemenin sendikal örgütlenme önündeki engel teşkil eder. Yaklaşık 7 milyona yakın çalışan, fiili olarak sendikalaşmanın etki alanının dışında kalmaktadır. Ayrıca 6356 sayılı Sendika Yasasına göre, Çalışma Bakanlığı'nın verdiği toplu iş sözleşmesi yetkisine işverenin itiraz etmesi durumunda toplu iş sözleşmesi sürecinin durmaktadır.

Örnek: AİHM Vicdan Baykara Kararı – 1993 yılında Gaziantep Belediyesi ile toplu sözleşme yapan Tüm Bel Sen üyeleri belediyenin sözleşme koşullarını yerine getirmemesi sebebiyle bölge idare mahkemesinde dava açmışlardır. Belediye suçlu bulunmuştur. Belediye'nin temyize götürmesiyle birlikte Yargıtay kararı bozmuş ve sözleşme imzalanmış olsa dahi sendikaların toplu sözleşme yapma haklarının bulunmadığını gerekçe göstermiştir. Dava Avrupa İnsan

Hakları Mahkemesi'ne taşınmıştır. Mahkeme ILO (International Labour Organization – Uluslararası Çalışma Örgütü) sözleşmelerine atıf yaparak, Türkiye'nin onayladığı sözleşmelerin çalışanlara toplu sözleşme hakkı sağladığına hükmetmiştir.

Örnek: 2012 yılında Danıştay'ın verdiği karara göre İnşaat Mühendisleri Odasına yapılan serbest mühendislik başvurusunda kullanılan başörtülü fotoğrafın Oda tarafından reddedilmesi çalışma hakkının kısıtlanması olarak hükmedildi.

Soru: Çalıştığım işyerinde, madende, inşaatta, temizliğini yaptığımız evde arkadaşım yaşamını yitirdi. Mahkeme davanın esasında işverenin ihmalinin olup olmadığını araştırıyor. Bu konuda daha önce verilmiş kararlar neler?

Cevap: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre işçi sağlığı ve iş güvenliği meselesini yaşam hakkının kapsamı içinde değerlendirilir (Vilnes ve Diğerleri v Norveç). Mahkemeye göre, somut olaydaki işçi sağlığı ve iş güvenliği meselesinin yaşam hakkının koruma alanı dâhilinde olduğu, belirli ölçüde tehlikelilik içeren faaliyetlere ilişkin olan yaşam hakkından kaynaklandığını ve çalışma standartlarının, işçi sağlığı ve iş güvenliği ile alakalı koşulların belirlenmesinde devletin pozitif yükümlülüklerinin olduğu karara bağlanmıştır (Öneryıldız, Budayeva ve Kolyadenko ve diğerleri davaları). Mahkemenin bu üç davadaki hükümlerine göre yaşamı korumaya yönelik uygun tüm adımların atılması ve her şeyden önce devletin yaşam hakkına yönelik tehditlere karşı etkin bir engelleyicilik sağlamak üzere tasarlanan yasal ve idari bir çerçeve oluşturulmasını zorunlu kılar.

Soru: Sendikalı çalışıyorum. Sendikamız işyerinin ağır çalışma şartlarını protesto etmek için eylem yaptı ve dergisinde işyerinin üst düzey çalışanlarını eleştiren bir karikatür yayımladı. Bu nedenle işimize son verildi. Mahkemeye başvurduk ancak mahkeme bizim haklı nedenle işten çıkartıldığımıza, yayımlanan karikatürlerin hakaret niteliğinde olduğuna ve iyi niyetli olmadığına hükmetti. Ne yapmalıyım?

Cevap: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine göre düşünce ve ifade özgürlüğü toplantı ve dernek kurma özgürlüğü ile birlikte değerlendirilmelidir ve sendikalar için hayati önem taşır. Yurttaşlar bir sendikaya üye oldukları yahut sendikal faaliyetlerde bulunuyor olmaları kendi başında işten çıkartmak için yeterli bir neden değildir. Bu kural söz konusu sendikal faaliyetin niteliğine göre örneğin hakaret gibi suçlar bakımından uygulanamaz. Ancak sendika üyelerinin yaptıkları eylemin işverenleri eleştiriyor olması otomatik olarak hakaret anlamına gelmez. Sendikalar, düşünce ve ifade özgürlüğü anlamında basın- yayın organları gibi çalışır ve çalışma haklarının ihlal edilmemesi için toplumsal bir gardiyan görevi görürler. Yaptıkları eylem ve eleştirileri dolayısıyla işçilerin işlerine herhangi başka bir yaptırım yoluna başvurmadan son verilmesi düşünce ve ifade özgürlüğünün ortadan kalktığı anlamına gelmektedir ve Sözleşmenin ihlali olarak değerlendirilmelidir (Palomo ve diğerleri v İspanya, Karşı oy).

4.Sosyal Güvenlik Hakkı

Anayasa'nın 60. maddesine göre "herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir ve devlet, bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar". 4857 sayılı İş Kanunu, 6331 sayılı İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Kanunu, 5510 sayılı Sosyal Sigortala ve Genel Sağlık Kanunu ve başta 189 sayılı ILO Sözleşmesi olmak üzere birçok uluslararası sözleşmeye göre sosyal güvenlik bir haktır ve yurttaşlar bir gün çalışmış olsa dahi bundan yararlanıyor olmalı, sigortalı olmalıdır. Sigortalı olmak kişilerin çalışma hayatı boyunca ve sonrasında sosyal ve ekonomik olarak güvencede olmalarını, hayatlarını insana yakışır bir şekilde geçirmelerini sağlamak için öngörülmüştür. Vergiler, fonlar ve birçok kaynağın idare tarafından toplanmasının temel nedeni sosyal sigortaların yurttaşlarla buluşturmak gereksinimidir.

Sosyal güvenlik hakkı çalışma hakkından ayrı düşünülemez. Öncelikle iş kazalarına ve meslek hastalıklarına karşı koruyucu bir sistemdir. Böylece iş güvenliği ve işçi sağlığının gözetilmesi, devletin bu konuda pozitif yükümlülüğünün olması sosyal güvenlik hakkının bir neticesidir. Emeklilik uygulaması ve belli bir süre çalışmış olanların, çalışmadıkları dönem boyunca yaşamını idare edebileceği bir koruma demektir. Sosyal güvenlik koruması ücretlerin yaşam standartlarına uygun olarak düzenlenmesi; çalışanların sigorta kapsamında sağlık hakkını kullanması ve sağlık hizmetlerinden yararlanmasının güvence altına alınması; işverenlerin iş kazası ve meslek hastalığı bakımından maddi-manevi sorumluluğu; işçilerin çalıştıkları yerdeki hizmet sürelerinin aslına uygun tespit edilmesi ve buna uygun olarak maaşlarının ve çalışmalarına bağlı maaş haricindeki ödeneklerinin güvence altına alınması; işçilerin sigortalanması için devletin teşvikinin olması; kupon yahut çek gibi sistemler yerine işçilerin kolay sigortalanması için düzenlemelerin yapılması; sigorta primlerinin ödenmesi için teşvik verilmesi; yıpranma payı ve erken emeklilik imkanı kullanabilir kılınması; sendikal örgütlenmenin önüne geçilmemesi; yaşlı ve engellilere bakım ücretinin yardım olarak değil sürekli bir biçimde düzenlenmesi; yurttaşlara gerektiğinde parasız bakım hizmetinin sunulması; çalışanların çocuklarına bakılması; hamilelik, çocuklara bakım süresinin hem ana hem baba için uzun tutulması; emzirme odalarının, kreşlerin olması; işin niteliklerine göre ağır ve tehlikeli işlerde çalışanlara yönelik uygulamaların geliştirilmesi ve aralarında ayırım yapılmaması; mevsimlik işçilerin düzenli sigortalanması, çocuk işçiliğinin önlenmesi ve 15 yaşından küçük çocukların çalıştırılmaması yahut çalışacaklar ise özel bir korumanın öngörülmesi, göçmen işçilerin iş koşullarının iyileştirilmesi; kadın-erkek arasında her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılması; kayıt dışı çalışmanın önüne geçilmesi gibi bir çok düzenleme ile birebir ilişkilidir.

Sosyal güvenlik alanında yani iş-gelir güvencesi, sağlık güvencesi ve gelecek endişesi bağlamında yukarıda sayılan konularda devlet ve idarenin düzenleme yapması ve aynı zamanda düzenlemelere uygun hareket edilip edilmediğini denetleme yükümlülüğü bulunmaktadır. Aynı şekilde sivil toplumun özellikle çalışma hakkı alanında uzmanlaşmış sendikaların ve diğer örgütlenmelerin faaliyetlerini devam etmesi için uygun koşulları sağlamakla yükümlüdür. Sınırlı olmakla birlikte, sosyal güvenlik hakkı AIHM kararlarında da yer bulmuştur. Örneğin Stec Davasında, primli ve primsiz rejim ayırımının uygulanabilirliği açısından bir fark olmadığı,

sosyal yardımın özünde mülkiye hakkı ile ilişkilendirildiği ve sosyal yardımların para ile ölçülebilir olması esası benimsenmiştir. Dolayısıyla devletler, mülkiyet hakkı bağlamında sosyal güvenliği sağlamakla yükümlüdür. Sözleşmenin medeni ve siyasi hakları düzenliyor olması çalışma hakkı ve sosyal güvenlik alanında Mahkemenin karar vermeyeceği anlamına gelmemektedir.

Örnek: İş kazası sonucu %100 iş göremez raporu alan ve bu sebeple kendisine malullük aylığı bağlanan kişi yeni düzenlemeler nedeniyle bu aylığı alamamaktadır. Yerel mahkeme yapılan düzenlemenin sosyal sigortalar fonundaki mai sıkıntıları hafifletmek amacıyla yapıldığını hükmetmiş ve malullük aylığının kesilmesini haklı bulmuştur. AİHM bu davada bütün malullük aylığının kişinin mevcut hakkını ortadan kaldıracak şekilde ve tamamen ortadan kaldırması nedeniyle mülkiyet hakkının ve bu bağlamda sosyal güvenlik hakkının ihlal edildiğine hükmetmiştir (Kjartsan Asmundsson v. İzlanda)

Türkiye’de çalışma hayatındaki bireylerin sosyal güvenliğe ilişkin yürütme kamu tarafında, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve ilgili Ereğli Kömür Havzası Amele Birliği Biriktirme ve Yardımlaşma Sandığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Eğitim ve Araştırma Merkezi ile Bakanlığa bağlı Sosyal Güvenlik Kurumu, Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü ve Mesleki Eğitim ve Yeterlilik Kurumu tarafından gerçekleştirilmektedir. Öte yandan çalışma hayatına girmemiş, kimsesiz, yoksul ve özürlü bireylere ilişkin sosyal güvenlik çalışmaları da Aile ve Sosyal Politikalar (eski adı Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı) bağlı Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu ve 2004 tarihinde kurulan ve 3294 sayılı Kanun ile oluşturulan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu kaynaklarını kullanan Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir.

Sivil toplum ve kamu kurum ve kuruluşlarının sosyal güvenlik hakkının temini ve geliştirilmesi için birlikte çalışması gerekmektedir. Kalkınma Bakanlığı, Ekonomi Bakanlığı, İşçileri Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Eğitim Kurumları, Düşünce Kuruluşları, Sektörel ve Mesleki Birlikler, İl Özel İdareleri, Yerel Yönetimler bu konuda aktif olarak işbirliği içerisinde bulunmalı ve elbirliği ile etkili politikalar üretmelidir.

Bu alanda çalışan sivil toplum kuruluşlarına ilişkin detaylı bilgi için STGM’nin hazırlamış olduğu STÖ Veri tabanına bakınız: <<http://www.stgm.org.tr/tr/stoveritabani>>

VII.Kadın Hakları

Türkiye’de Cumhuriyetin kuruluş yıllarından itibaren kadının siyasi ve toplumsal hayattaki konumunun güçlendirilmesine yönelik olarak gerek BM gerekse AB nin kabul ettiği normlara uygun önemli adımlar atılmıştır. Başta Anayasa olmak üzere, medeni hukuk, ceza hukuku gibi ana hukuk metinleri ile kadını ilgilendiren birincil ve ikincil mevzuatta, kadının eşitliğini önleyici hükümler temizlenmiştir.

Bazı istisnalar dışında kadın erkek eşitliği konusunda gerekli olan tüm yasal düzenlemelerin yapıldığı söylenebilir. Tüm bu iyileştirmelere rağmen gerçek yaşamda şu alanlarda kadın hakları konusunda büyük sorunlar bulunmaktadır:

- İş ve çalışma alanında kadına yönelik negatif ayrımcılık devam etmektedir.
- Eğitimde kadınların eşitliği tam olarak sağlanamamıştır.
- Seçilme hakkı konusunda kadınlar aleyhine durum devam etmektedir.
- Kadına karşı şiddet sürmektedir.
- Kadınların eş seçmede erkekler kadar eşit olduğu söylenemez.
- Kadınlara yönelik, onları küçük düşürücü ahlaki veya davranış kodları, negatif söylem halinde varlığını korumaktadır.

1.Aile içi Şiddet ve Eziyet:

Eziyet, kişinin kişiye uyguladığı sistematik şiddet olarak tanımlanabilir. TCK’da eziyet suçu ayrıca tanımlanmıştır. Buna göre, bir kimsenin eziyet çekmesine yol açacak davranışları gerçekleştiren kişiler cezalandırılır. Çocuğa, beden veya ruh bakımından kendisini savunamayacak durumda bulunan kişiye ya da gebe kadına karşı veya babaya, anneye, dedeye ve nineye karşı işlenmesi halinde verilecek ceza artar.

Örnek: Antalya’da çalıştığı bijuteri mağazasının sahibi olan patronu tarafından sırtında sigara söndürülerek, zincire vurularak, ayak parmakları çekiçle ezilerek, tırnakları kerpetenle çekilerek eziyete maruz kalan M.S. polis tarafından kurtarıldı. Ardından patronu, M.S.’nin annesi ve kardeşi gözaltına alındı. Görülen davada patrona 7,5 yıl, anneye de yaşananlara izin verdiği için 5 yıl 10 ay, kardeşe de 5 yıl hapis cezası verildi. Her birinin 1 yıl 8 aylık cezaları “eziyet etme” suçundan ötürü verildi.

Eziyetin önlenmesi devletin sorumluluğundadır. Özellikle reşit olmayanları korumak bakımından sorumlulukları artmaktadır. Aile içerisinde ki de dâhil olmak üzere reşit olmayanların korunması ile ilgili aktif olarak faaliyet göstermelidir. Eksik veya yetersiz bir yasal düzenleme, makul cezalandırma, yasa yeterli olsa da eziyet karşısında hiçbir şey yapmaması yahut geç harekete geçmesi söz konusu olamaz. Bu durum da işkence ve kötü muamele yasağını ihlal etmiş olacaktır (A ve diğerler v Birleşik Krallık; Z v Birleşik Krallık)

Aile içi Şiddet:

Aile içi tacizde aynı evi paylaşan yahut idaresi altında bulunan, büyütmek, okutmak, bakmak, vb yükümlü olan kişinin bu kişilere karşı kötü muamelede bulunması, cinsel saldırısı anlamına gelir ve hapisle cezalandırılır. Ayrıca hamile olduğunu bildiği eşini veya sürekli birlikte yaşadığı ve kendisinden gebe kalmış bulunduğunu bildiği evli olmayan bir kadını çaresiz durumda terk eden kimseye de hapis cezası verilir.

Anne baba bakımından velayet hakkı olsun olmasın sarhoşluk, uyuşturucu veya uyarıcı maddelerin kullanılması ya da onur kırıcı tavır ve hareketlerin sonucu maddi ve manevi özen noksanlığı nedeniyle çocuklarının ahlak, güvenlik ve sağlığını ağır şekilde tehlikeye sokan ana veya babada hapis cezası ile cezalandırılır.

Kadın Hakları alanında çalışma yapmakta olan 600'e yakın sivil toplum kuruluşu bulunmaktadır.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına bağlı olarak çalışan danışmanlık desteği alınabilecek il ve ilçe müdürlükleri, Sosyal Hizmetler ve Aile Danışma Merkezleri bulunmaktadır. Kadın Konukevlerinin adres ve bilgileri ALO 183 hattından ve Şiddet Önleme ve İzleme Merkezi (ŞÖNİM) aranarak öğrenilebilir.

Yaşam Alanı Derneği, Mor Çatı Kadın Sığınma Derneği, Kadın Statüsünü Güçlendirme Derneği, Kadın Danışma ve Dayanışma Dernekleri vs. Bu alanda çalışan sivil toplum kuruluşlarına ilişkin detaylı bilgi için STGM'nin hazırlamış olduğu STÖ Veri tabanına bakınız: <<http://www.stgm.org.tr/tr/stoveritabani>>

Bölüm III. Hakkımızı Aramanın Yolları

BAŞVURULACAK MAKAMLAR

I. Başvuru Hakkımızın Kaynağı Nedir?

Başvuru ve hak arama özgürlüğü, Anayasa ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi başta olmak üzere mevcut hukuk düzeni ve temel insan hakları sözleşmelerince koruma altına alınmış bir haktır.

1.Anayasa

Tarih boyunca, site devletlerinden günümüze kadar, insanların birey veya vatandaş olarak kamu işleri konusunda başvuruda bulunma, bazı kısıtlamalarla da olsa görüşlerini açıklama hakları neredeyse tüm devletlerce kabul edilmiştir. Osmanlı Sarayında sultanların vatandaşların şikayetlerini dinleme yöntemlerinin günümüzdeki ombudsman kurumunun başlıca esin kaynağı olduğunu biliyoruz. Bu, bir hak olarak sonraları anayasalarda ve insan hakları bildirgelerinde yer bulmuştur.

Ülkemizde, dilekçe hakkına dair ilk anayasal düzenleme 1876 Kanuni Esasi'nin 14. maddesinde temel hak ve özgürlüklerden biri olarak yer almıştır:

Tebaa-i Osmaniyeden bir veya bir kaç kişinin gerek şahıslarına ve gerek umuma müteallik (alakalı) olan kavanin ve nizamata (kanun ve kurallara) muhalif gördükleri bir maddeden dolayı işin mercii-ne arzuhal verdikleri gibi Meclisi Umumiye dahi müdde-i (dilekçi) sıfatı ile imzalı arzuhal vermeğe ve memurinin e'falinden (fiilerinden) iştikâye (şikayete) selâhiyetleri (yetkileri) vardır (md 14).

Bu hak şimdiye kadar ki tüm anayasalarda benzer şekilde ifade edilmiştir. 1982 Anayasasında başvuru hakkı ile hak arama hürriyeti iki ayrı madde ile düzenlenmiştir. Bunlardan birincisi hak arama hürriyeti, ikincisi ise başvuru hakkı ile ilgilidir:

2.Hak Arama Özgürlüğü

Anayasanın 36. maddesine göre: "Herkes, meşrû vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir.

Hiçbir mahkeme, görev ve yetkisi içindeki davaya bakmaktan kaçınamaz."

Başvuruya ilişkin hak 1982 Anayasası'nın "Siyasi Haklar ve Ödevler" başlığı altında: "Dilekçe, bilgi edinme ve kamu denetçisine başvurma hakkı" nı düzenleyen 74 maddede ele alınmıştır. Buna göre:

- Vatandaşlar,
- Türkiye'de ikamet eden yabancılar

kendileriyle veya kamu ile ilgili dilek ve şikâyetleri hakkında, yetkili makamlara ve Türkiye Büyük Millet Meclisine yazı ile başvurma hakkına sahiptir. Kendileriyle ilgili başvuruların sonucu, gecikmeksizin dilekçe sahiplerine yazılı olarak bildirilir. Herkes, bilgi edinme ve kamu denetçisine başvurma hakkına sahiptir. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına bağlı olarak kurulan Kamu Denetçiliği Kurumu idarenin işleyişiyle ilgili şikâyetleri inceler.

3.Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Anayasamızın 90. maddesine göre iç hukukumuzun bir parçasıdır. Bu maddeye göre insan hakları konusunda Türkiye kanunları bu sözleşmede yer alan haklarla çatışırsa, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi esas alınır.

Bu Sözleşmenin 13. maddesi Etkili Başvuru Hakkını şöyle tanımlamaktadır:

Bu Sözleşme’de tanınmış olan hak ve özgürlükleri ihlal edilen herkes, söz konusu ihlal resmi bir hizmetin ifası için davranan kişiler tarafından gerçekleştirilmiş olsa dahi, ulusal bir merci önünde etkili bir yola başvurma hakkına sahiptir.

4.Yerel Yönetimler

Anayasamızla Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi bir kamu yönetimi birimi olan yerel yönetimleri de kapsamaktadır. Buna ek olarak Belediye Kanununun 13. maddesi Hemşerilik Hukuku başlığı altında bir belediye içinde yaşayanların yönetime katılma ve bilgilenme hakkını ayrıca güvence altına almaktadır. Bu amaçla pek çok belediye beyaz masa gibi isimler altında bireylerin başvuru hakkını kolaylaştıracak birimler oluşturmuştur.

Başvuru hakkı ile hak arama hürriyetinin kullanılmasına ilişkin olarak yukarıda açıklanan temel kanunlar yanında özel kanunlarla da bu hakların nasıl kullanılacağına dair özel kanunlar da vardır. Bilgi Edinme Kanunu, Kamu Denetçiliği Etik Kurulu Kanunu gibi. Bunlardan Bilgi Edinme Kanunu bu bölümde ele alınmıştır. Öteki kanunlar, başvurulacak makamlar başlığı altında ele alınacaktır.

5.Bilgi Edinme Hakkı Kanunu

Bu kanuna göre, herkes; demokratik ve şeffaf yönetimin gereği olan eşitlik, tarafsızlık ve açıklık ilkelerine uygun olarak kamu işlerine ait konularda bilgi isteyebilir. Bilgi edinmeyi kolaylaştırmak için Cumhurbaşkanlığından başlayarak her tür kamu yönetiminin internet sayfalarında özel butonlar vardır. Bu butonlara basarak istediğimiz bilgiyi kamu yönetiminden talep edebiliriz.

6.Şikâyet Hakkı/ Bilgi Edinme Hakkı

Şikâyet ve bilgi edinme hakkı farklı formlarda da olsa çok köklü bir hak olarak karşımıza çıkar. Ancak demokratik toplumlarda şikâyet hakkı ve bilgi edinme hakkı, halkın yönetime

katılmasının da bir yoludur. Bilgi edinme hakkı şeffaf işleyen bir yönetim anlayışı için ve halkın dilediği bilgiye ulaşabilmesi için ciddi bir önem taşır.

Örnek: Bursa’da kendisi gibi diyaliz tedavisi gören eşinin vefatı üzerine Necmettin Tığ bilgi edinme hakkı kapsamında Bursa Çekirge hastanesi başhekimliğine başvurdu. Ancak yasal süre olan 15 gün içerisinde cevap alamayan Tığ, idari mahkemede Bursa Valiliğine dava açtı. Mahkeme Tığ’ı haklı buldu ve Bursa Valiliğini bilgi edinme hakkı çerçevesinde Necmettin Tığ’a gerekli belgeleri sağlamadığı için 1000 TL cezaya mahkûm etti.

7. Dava ve Müracaat Hakkının STK’larca Etkin Kullanımı

STK’lar faaliyet alanlarıyla doğrudan ya da dolaylı olarak ilgili olan dava açabilirler yahut açıklamış bir dava da husumetin tarafı olmak için davaya katılabilirler. Sadece sembolik değil aynı zamanda aktif olarak davalara katılarak faaliyet alanlarındaki yanlış kamusal ve özel uygulamaları teşhir edebilir aynı zamanda bu tip uygulamalara son verilmesini için müracaat ve dava haklarını kullanabilirler. Baro elbette bu konuda yetkilidir ancak çalışma alanlarını ilgilendiren hak ihlallerine karşılık olarak STK’larında dava açmakta yahut davaya müdahil olması adalet duygusunu güçlendirme, toplumsal hafıza oluşturma, hak ihlallerinin meydana getirdiği yaraları onarma ve toplumsal ve bireysel olarak ortak menfaatlerin korunmasına ve ortak aklın korunmasına katkıda bulunmayı sağlamak açısından önemlidir.

Özellikle idarenin kamu gücünü kullanarak, yaptığı işlemler ve yol açtığı ihlallere karşı idari dava açmak mümkündür. Dava açmak için öncelikle dava ehliyetine sahip olmak gerekir. 4577 sayılı Kanun 2/1-a md.sine göre, iptal davaları, “ idârî işlemler hakkında yetki, şekil, sebep, konu ve maksat yönlerinden biri ile hukuka aykırı olduklarından dolayı iptalleri için menfaatleri ihlal edilenler tarafından açılan dava” olarak ifade edilmiştir. Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere, idârî işlemlerin hukuka aykırı olduklarından dolayı haklarında iptal davası açılabilmesi için, anılan işlemin davacının menfaatinin ihlal etmesi gerekmektedir. Menfaat ihlali kavramının tanımını vermek ve çerçevesini çizmek çok zor olduğundan dolayı, her somut olayın özelliğine göre, idâre mahkemesince dava konusu edilen idârî işlemle davacının menfaatinin ihlal edilip edilmediğinin tespit edilmesi gerekmektedir. Menfaat ihlalinin meşru olması, ciddi olması, kişisel olması, olması gerektiği gibi güncel (aktüel) olması da gerekmektedir.

Sivil toplum kuruluşları yetkili organlarının oluşmasını takiben dava açabileceklerdir. Bu konuda kanunen öngörülmüş düzenlemelere uygun hareket etmek gerekecektir. Örneğin derneklerin derneğin üyeleri adına veya amacı doğrultusunda dava açma imkânına sahip olabilmesi için tüzüğünde bu yönde bir düzenlemenin bulunması zorunludur. Derneklerin dava ehliyeti, dernek tüzel kişiliğini doğrudan ilgilendiren konularla sınırlıdır. Tüzel kişiler, ancak kendileri ile ilgili davaları takip edebilirler; üyeleri ile ilgili davaları (kural olarak) takip edemezler. Bu durumda derneğin dava ehliyeti ya yönetim kurulunca ya da yönetim kurulunun yetki vereceği temsilci eliyle kullanılacaktır. Danıştay’ın vermiş olduğu kararlara bakıldığında derneklerin açmış olduğu

davalarda derneğin dava açmakta menfaatinin olup olmadığına yönelik tartışmaların dar bir alana sıkışmış olduğu görülmektedir. Buna göre; “Dernekler ancak bizzat derneğin menfaatinin ihlal edildiği hallerde dava açma ehliyetine haiz olup, üyelerinin menfaatinin ihlal eden işlemlerden dolayı kanunda açıkça bir hüküm bulunmadıkça dava açmaları mümkün değildir. Derneğin üyeleriyle ilgili olmayan, doğrudan dernek tüzel kişiliği ile ilgili olan davalarda ise Danıştay derneğin dava ehliyetinin olduğunu hükmetmektedir. Danıştay 10. Dairesi İnsan Hakları Derneği tarafından, insan hakları gününde yapılması düşünülen konsere izin verilmemesine ilişkin iptal istemli davayı, derneğin menfaatinin olduğu yönünde tartışmaya dahi konu etmeksizin esastan incelemeye almıştır. Dernekler gibi üyelerinin ve temsil ettikleri ortak faaliyet alanlarını korumak amacıyla kurulmuş olan Meslek Birlikleri ve Odalar bakımından ise daha esnek bir yorum yaparak “idari yapı içinde belli yetki ve görevleri olan kamu idaresi kuruluşlarının tüzel kişilikleri olmasa da, faaliyetlerinden doğan anlaşmazlıklar için kendilerine taraf ve dava ehliyeti tanınması gerektiği yönünde karar vermektedir. Neticede sivil toplumdan aktif yurttaşlığa uzanan düzlemde aktif yurttaşların bir araya geldiği örgütlenmeler, bireysel olarak dahi idarenin uygulamalarından doğrudan zarar gördükleri durumlarda dava açmakta menfaatlerini olduğu ön kabulüyle dava açabilmelidir. Danıştay 6. Dairesi belde ve köy sakinlerinin açmış olduğu davada beldenin ve beldede yaşayanların hayatını yakından ilgilendiren fiziksel çevreyi sağlıklı kılmak amacıyla yapılması öngörülmüş olan çocuk bahçesinin tamamen kaldırılması sonucunu doğuran, imar planını değişikliği işleminin en azından beldede yaşayan bir kişi olarak davacının menfaatini ihlal ettiği gözetilmeksizin, mülkiyet ilişkisinden söz edilerek davanın ehliyet yönünden reddedilmesini kararını veren yerel mahkeme kararını bozmuştur (1987/931 Esas ve 1988/417 Karar sayılı Danıştay Kararı).

Örnek: 3. Havalimanı Davacıları

3.HAVALİMANINA HAYIR! Yürütmeyi Durdurma Kararı Aldıran Yurttaşlar Girişimi

İstanbul’da yapılması planlanan 3.Havalimanına karşı bir grup yurttaş Çevre Etki Değerlendirme (ÇED) Raporunu onaylayan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’na karşı dava açtı. Çevre Etki Değerlendirme (ÇED) Raporunun iptalini için açılan davada mahkeme yürütmeyi durdurma kararı vererek davayı kabul etti. İstanbul 4. İdare Mahkemesi 21 Ocak'ta aldığı kararla, 3. havaalanı projesinin ihaleye çıkmasına yol açan ÇED Olumlu Kararının yürütmesini, alanda yapılacak keşif ve bilirkişi raporunun mahkemede incelenmesine dek durdurdu. Keşif ve bilirkişi raporu isteyen mahkeme, bu belgeleri inceledikten sonra ihalenin yürütmesinin durdurulması kararını yeniden değerlendirecek. Yurttaşlar 3. havaalanı projesinin tarımsal alanları yok edeceği, doğal hayatı olumsuz etkileyeceği, iklim değişikliğini hızlandıracığı, gürültü ve elektromanyetik kirliliği yaratacağı, orman alanlarını yok edeceği, içme suyu havzalarını telafisi olmayacak derecede zarar vereceği ve evrensel, ekonomik ve sosyal etkileri olacak yatırımın kamuoyunun görüşü alınmadan ihale edildiğini beyan ederek dava açtı. Meslek odalarının dava açmasına getirilen yasa değişikliklerinden sonra vatandaşların açtığı davada verilen karar, hukuk yoluyla hak arama mücadelesinde yeni bir kazanım. Yürütmesi durdurulan ÇED Raporu’na göre arazinin 61 milyon 172 milyon metrekaresi orman, 1 milyon 180 metrekaresi ise çoğu terk edilmiş taş, kum ve kömür ocağı sahaları. Üstelik arazide irili ufaklı maden faaliyeti için açılmış

ancak üzerinden 40 seneye yakın süre geçtiği için doğal bir dönüşüm geçirmiş 70'e yakın göl ve sulak alan bulunuyor. İlk ÇED Raporu'nda bunlar için sulak alan ifadesi kullanılırken, nihai ÇED Raporu'nda bu ifade 'büyüklü küçüklü geçici su birikintileri' şeklinde değiştirildi. Kamuoyunda üçüncü havalimanına yönelik endişeler çevre ve seyir emniyeti üzerinde yoğunlaştı. Çevre yönünden en büyük risk ise Terkos Gölü. Göl, kayalık alanları, kıyı şeridi ile ön plana çıkıyor. Dünya çapında nadir bitki türlerine ev sahipliği yapıyor. Buranın ayrıca uluslararası anlaşmalara göre de korunması gerekiyor. Öte yandan ÇED Raporu'nda, Terkos ile birlikte İstanbul'un önemli su havzalarından Alibeyköy ve Sazlıbosna barajlarına gidecek suyun azalacağı ve kirleneceği belirtiliyor. Davanın avukatı Alp Tekin Ocak'a göre, şehrin kuzeye doğru büyümesinin nüvesi olacak üçüncü havalimanının, 2006'da İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nce konunun yüzlerce uzmanının katılımıyla hazırlanan 1/100 binlik Çevre Düzeni Planı'na açıkça aykırılık teşkil ediyor. Çünkü İstanbul'un imar anayasası sayılan bu üst ölçekli planda şehrin doğu-batı yönünde büyümesine; bugün havalimanı, üçüncü köprü, Kanal İstanbul, nüfusu milyonluk iki yeni şehir kurulması planlanan kuzeyinin ise korunmasına hükmediliyor. Davacılar göre üçüncü havalimanı bu plan ile taban tabana zıt. Davaya sebep olan eksiklerden biri planlama esaslarına aykırı olarak katılımcı bir projelendirmenin yapılmamış olması. Yerel ile Mega Proje kapsamında hiç bir tartışma, planlama, bilgilendirme yapılmadan, Projenin ihale edilmesi. Avukat Ocak dava dilekçesinde de, halkın katılımının olmadığına dikkat çekmiş. Uluslararası çapta ekonomik, sosyal ve ekolojik etkileri olacak bu projenin geniş bir çevrede tartışılması ve ondan sonra karar verilmesi gerektiğine yer vermiş. Dava dilekçesinde dikkat çekilen konulardan biri de üçüncü havalimanının yapılacağı bölgenin kuş göç yollarının tam üzerinde olması. Davacıların üzerinde durdukları konulardan biri de bugünlerde su kıtlığı sinyalleri veren İstanbul'da, yapılacak havaalanının üç büyük su havzasına olan yakınlığı. Avukat Alp Tekin Ocak, 2872 Sayılı Çevre Kanunu'nun 10. maddesine göre ÇED olumlu kararı olmaksızın faaliyete başlanamayacağının, lisans, ihale ve ruhsat işlemlerinin yapılamayacağının açıkça düzenlenmiş olduğuna da özellikle dikkat çekiyor. Bu konudaki gelişmeler hakkında detaylı bilgi edinmek için bakınız: <<http://ucuncuhavalimani.org/>>

3. Başvurulacak Makamlar

1.TBMM Dilekçe Komisyonu

Kişilerin taleplerini ve şikâyetlerini kurumsal olarak en üst merci olan parlamentoya iletebilmesi için kurulmuş komisyondur. Devlet memurları için şikâyet amacıyla en alt düzeydeki amirlikten başlayan silsileyi dışarıda bırakır ve direk olarak vatandaşın başvurularına açıktır.

2.TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu

Kişilerin taleplerini ve şikâyetlerini kurumsal olarak en üst merci olan parlamentoya iletebilmesi için kurulmuş komisyondur. Devlet memurları için şikâyet amacıyla en alt düzeydeki amirlikten başlayan silsileyi dışarıda bırakır ve direk olarak vatandaşın başvurularına açıktır.

Hangi konularda Komisyona başvuru yapılabilir?

Temel hak ve özgürlüklerinden birisinin ihlal edildiğine inanan her birey komisyona başvuru yapabilir. Başvurularda dikkat edilmesi gereken husus anayasa ve uluslararası insan hakları belgelerinde yer alan temel hak ve özgürlüklerden birisine yönelik bir ihlalin var olması iddiasıdır.

Bunun dışında emeklilik sorunu, kamulaştırma, iskân ve imar sorunu, maddi yardım talebi, hastane kurul raporlarından şikayet, iş talebi, banka kredisi veya kredi kartı ödemelerinden şikayet ve benzeri sorunlarla ilgili olarak TBMM Dilekçe Komisyonuna başvurulması gerekmektedir.

Bilgi edinme hakkı çerçevesinde bilgi talebi içeren başvuruların ilgili kurumlar nezdinde yapılması gerekir.

3.Anayasa Mahkemesi

Anayasa Mahkemesi bireysel başvuruları karar bağlar. Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Başvuru yapabilmek için olağan kanun yollarının tüketilmiş olması şarttır. Bireysel başvuruda, kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlarda inceleme yapılamaz.

4.AİHM Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) yetki ve görev sınırları Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ile belirlenmiş uluslararası bir mahkemedir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile güvence altına alınan hakları ihlal edilen kişiler belirli kurallar dahilinde AİHM'e başvurabilirler.

Bir kişinin AİHM'ye başvurabilmesi için öncelikle kendi ülkesinde hakkını araması, yani iç hukuk yollarını tüketmesi gerekmektedir. Kişiler, iç hukukta haklarını aradıktan sonra ve bu konuda olumsuz nihai karar alındıktan sonra 6 ay içinde yazılı olarak Strazburg'ta bulunan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvurmalıdır. Mahkemenin yargı dili İngilizce veya Fransızcadır. Ancak başvuru, konsey üyesi devletlerin birinin diliyle (örn. Türkçe) de yapılabilir.

5.Kamu Denetçiliği Kurumu

Kamu Denetçiliği Kurumu, Osmanlı İmparatorluğundan esinlenerek önce İsveç'te uygulanmaya başlayan bir sistemdir. TBMM ne bağlı olarak çalışan bir hak arama kurumudur. Bu kuruma, idarenin her türlü eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışlarına karşı, menfaati ihlal edilen gerçek ve tüzel kişiler şikâyet başvurusunda bulunabilir. Ancak, şikâyetin insan hakları, temel hak ve özgürlükler, kadın hakları, çocuk hakları ve kamuyu ilgilendiren genel konulara yönelik olması hâlinde menfaat ihlali aranmaz.

Merkezi yönetim kapsamındaki kamu idareleri ile sosyal güvenlik kurumları, yerel yönetimler ile her türlü kamu kurum ve kuruluşuna karşı şikâyet yapılabilir. Ayrıca, kamu kurumu niteliğindeki meslek odaları gibi kuruluşlara karşı da Kamu Denetçiliği Kurumuna başvurulabilir.

6.İnsan Hakları Kurumu

Kurum, insan haklarının korunmasına, geliştirilmesine ve ihlallerin önlenmesine yönelik çalışmalar yapmak; işkence ve kötü muamele ile mücadele etmek; şikâyet ve başvuruları incelemek ve bunların sonuçlarını takip etmek; sorunların çözüme kavuşturulması doğrultusunda girişimlerde bulunmak; bu amaçla eğitim faaliyetlerini yürütmek; insan hakları alanındaki gelişmeleri izlemek ve değerlendirmek amacıyla araştırma ve incelemeler yapmakla görevli ve yetkilidir.

Başvurular

İnsan hakları ihlalinin zarar gördüğü iddiasında bulunan her gerçek ve tüzel kişi Kuruma başvurabilir. Bu hakkın etkin bir şekilde kullanılmasına hiçbir surette engel olunamaz.

Başvurular, il ve ilçe İnsan Hakları Kurullarına yapılabilir.

İl ve İlçe Kurullarının görevleri şöyledir:

- İnsan hakları ihlal iddialarını incelemek ve araştırmak,
- İnsan haklarının korunması ve insan hak ve özgürlüklerinin kullanılmasının önündeki engeller ile hak ihlallerine yol açan sosyal, siyasi, hukuki ve idari sebepleri incelemek, araştırmak ve bunların çözümüne ilişkin valilik veya kaymakamlık makamına önerilerde bulunmak
- Her türlü ayrımcılığın önlenmesi için gerekli çalışmaları yapmak
- İdarenin uygulamalarında vatandaşlara hoşgörü ve nezaketle yaklaşılmasını sağlamak amacıyla gerekli çalışmaları yapmak

7.Kamu Görevlileri Etik Kurulu

Bu kurul, kamu görevlilerinin uymaları gereken saydamlık, tarafsızlık, dürüstlük, hesap verebilirlik, kamu yararını gözetme gibi etik davranış ilkelerini belirlemek ve uygulamayı gözetmek üzere kurulmuştur. Kurula, dernek, sendika gibi tüzel kişiler dışında herkes başvurabilir. Yukarıda sayılan ilkelere uymayan üst dereceli memurlarla belediye başkanları hakkında şikâyetle bulunabilir.

8.Kamu İhale Kurumu

Kamu ihalelerinde yapılan mevzuata aykırı işlemler, kararlar ve eylemler konusunda gerçek kişilerle, tüzel kişiler ve ortak girişim adına Kamu İhale Kurumuna şikâyetle bulunulabilir. Detaylı bilgi için bakınız: <<http://www.ihale.gov.tr/Mevzuat.aspx>>

IV.BÖLÜM: Meraklısına Notlar

I.Sivil Toplum

1.Polonya Örneği

Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra AB üyesi olmak isteyen Polonya demokrasiyi bütün kurumları ile yeniden kurmak zorunda kalmıştır. Bu açıdan sivil toplumun geliştirilmesi için önemli reformlar yapılmıştır. Polonya’da iki türlü dernek bulunmaktadır. Bunlardan birincisi sadece üyelerinin aidatları ile yürütülen derneklerdir. Bu tür derneklerin tüzel kişiliği yoktur. Bu tür dernek kurmak isteyenlerin durumu derneğin kurulduğu yerdeki belediyeyle bildirmeleri yeterlidir.

Tüzel kişiliği olan dernek kurmak isteyenler, Adalet Bakanlığına bağlı dernek sicil kütüğüne internet üzerinden bildirimde bulunurlar. Kanunda belirtilen, kültür, eğitim, sağlık gibi konularda çalışmak üzere kurulan dernekler kamu yararı statüsünü kazanırlar. Vergi mükellefleri ödedikleri verginin %1 kadar miktarını bu derneklere bağışlayabilir.

Sivil toplum kuruluşlarının kamu işlerine katılımını artırmak için merkezi hükümet bütçesinden ayrıca fonlar ayrılmaktadır. Sivil toplum kuruluşları her türlü kamusal işte danışmanlık görevi yürütebilmektedir.

2.Sivil Toplum Nereye?

Küreselleşmenin siyasal, ekonomik ve sosyal alanda giderek her toplumu etkisine alması ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler geleneksel olan her şeyi değiştirmeye, yeniden yapılanmaya zorlamaktadır. Kamu ve özel sektör yanında sivil toplum da bu değişimden pay almaktadır.

Yakın zamanlara kadar kamu, özel sektör ve sivil toplum üçlüsünün dayandığı paradigmlar şöyle tanımlanmaktadır:

- Kamu, özel sektör ve sivil toplum başlıca kendilerine ayrılmış alanlarda faaliyet göstermiştir.
- Bu üç yapı birbirinden bağımsız biçimde ötekini etkilemeye çalışırdı. Bir ölçüde aralarında etkileşim vardır ancak bu sınırlıdır.
- Her kesim için birbirinden bağımsız roller tanımlanmıştı.

Günümüzde kamu, özel sektör ve sivil toplumun işlevleri nasıl değişmiştir ve nereye gidiliyor sorusunu belirleyen yeni paradigmlar nelerdir? Bunlar da şöyle özetlenebilir:

- Toplumu ilgilendiren sorunlarda her üç kesim de daha çok etkinlikte bulunmaktadır. Bunlar giderek artacaktır. Bu etkinlikler kesişen ortak bir alanda daha çok bütünleşmektedir.
- Giderek artan bu kesişen alanların bir sonucu olarak yeni işbirliği, ortaklık ve yenilikçi yaklaşımlar ortaya çıkmaktadır.
- Bu üç kesimin geleneksel rolleri daha çok bulanıklaşmaktadır.

- Yeni melez örgütlenme biçimleri ortaya çıkmaktadır. Sosyal amaçlı özel sektör ya da piyasa aktörü olarak sivil toplum girişimi ortaya çıkmaktadır.

Sivil toplumun işlevlerine ilişkin bu dönüşümler yanında örgütlenme ve iletişim alanlarında da değişimler yaşanmaktadır. Bu durum şu soruyu akla getirmektedir.? Günümüzde insanlar birbiriyle kolayca haberleşebiliyor ve harekete geçebiliyorsa, örgütlü sivil toplum yapısına ihtiyaç var mıdır? Wall Street İşgalinde, Arap Baharında ya da Gezi olaylarının arkasında bir dernek veya vakıf yoktur. Dernek gibi örgütlü yapılar bu harekete katılmıştır ve kendi varlıklarını göstermeye çalışmıştır.

Bu gözlemlerden şunu çıkarmak mümkündür: Büyük kitlesel hareketler için örgütlü yapıların rolü azalmaktadır ve daha da azalacaktır. Bunun yerine aktif bireylerin gönüllü katılımı ile oluşan hareketler ortaya çıkacaktır. Change.org, Avazz gibi girişimler hem dünya çapında hem de Türkiye çapında hareketlere öncülük etmektedir.

Örgütlü yapılar tam olarak devre dışı kalmayacaktır. Örgütler eskisi gibi pek çok alanda etkinliklerini sürdürecektir. Ancak toplantılar, seminerler gibi formel yapılar yerini elektronik ortamda bir araya gelmelere bırakacaktır.

Geleceği tayin edecek faktörler arasında şunları sıralamak mümkündür.

- Sivil girişime daha çok kaynak ayrılacaktır. Çek Cumhuriyetinde başlayan, Polonya'da da uygulama alanı bulan vatandaşın ödediği verginin bir bölümünün sivil topluma devredilmesi yeni kaynak yaratmanın öncüsüdür. Türkiye'de belli alanlara sivil topluma yapılan yardımların vergiden muaf tutulması, bütçeden kaynak aktarılması uygulaması da buna örnektir. Özel sektör de bu alanda gerek uluslararası gerekse ülke düzeyinde "kurumsal sorumluluk" projeleri ile sivil girişime kaynak aktarmaktadır. Yakın bir gelecekte devlet bazı kamu hizmetlerini tamamen sivil girişime devredecektir. İngiltere'de 2011 yılında kabul edilen Yerel Yönetim Yasası bu alanda öncüdür. Son olarak Türkiye'de Belediye Kanununda yaptığı değişikliklerle sivil toplum- belediye ortaklığına imkân tanınmıştır.
- Teknoloji kullanımının artması, sivil toplumun siyasi ve sosyal etkisini artıracaktır.
- Gerek ülkemizde gerekse dünyada sosyal sorunlara ilişkin olarak yurttaş-birey girişimini daha da etkili kılacaktır.
- Küreselleşme yoğunlaştıkça sivil toplumun etkinliği de artacaktır.
- Çevresel koşulların kötüleşmesi ve iklim değişikliğinin insanlar üzerindeki etkisi arttıkça sivil toplumun sesi daha çok duyulacak ve etkisi artacaktır.
- Hükümetlere, uluslararası kuruluşlara ve özel sektöre güven azaldıkça sivil toplumun söz söyleme hakkı ve müdahalesi artacaktır.

Yukarıda sayılan yeni durumlara ilişkin olarak Türkiye'den de çok sayıda örnek vardır. Örneğin acil kurtarma işlerinde AKUT Derneğine olan güvenin yüksekliği bunun göstergelerinden birisidir.

3.Türkiye Küreselleşmenin Neresinde?

Küreselleşme dünyayı saran ve giderek de karmaşıklaşan bir olgudur. Konu sokaktaki adamdan politikacılara kadar herkesin gündemindedir. Çoğunlukla şikâyet edilir, karşı görüşler ortaya atılır. Öte yandan da bireyden başlayarak sivil toplum, devletler ve özel sektör de daha çok nasıl küreselleşebiliriz diye kafa yorar, çaba harcar.

Peki, bu küreselleşme nedir, ölçülebilir mi? Önce sermayenin küreselleşmesi olarak gündeme gelen bu olgu giderek siyaset ve sosyal alanı da içine almıştır. Bu olgu eğlence, kültür, spor gibi alanlarda da kendisini gün geçtikçe daha çok hissettirmektedir.

İsviçre Zürih'te bulunan Federal Teknoloji Enstitüsü küreselleşmeyi ekonomi, siyasi ve sosyal alanları kapsayacak biçimde her ülke için ayrı ayrı ölçmektedir. Bu üç alanda kullanılan ölçütleri şöyle özetlemek mümkündür:

3.1. Ekonomik Küreselleşmede Kullanılan Ölçütler

a. Ekonomik Para Akışına İlişkin Göstergeler

- Dış ticaretin GSMH içindeki payı
- Direk yabancı Yatırımın GSMH içindeki payı
- Portfolyo Yatırımlarının GSMH içindeki payı
- Ülkede yabancı işçilere ödenen ücret ve yabancı yatırım getirisinin GSMH daki payı

b. Ekonomik Yaşama İlişkin Veriler

- Gizli İthalat Engelleri
- Gümrük Tarifeleri
- Uluslararası ticaret üzerindeki vergilerin yüzdesi
- -Sermaye Hesabı Kısıtlamaları

3.2. Sosyal Küreselleşme Ölçütleri

a. Kişisel İlişkiye Ait Veriler

- Sabit hatlı uluslararası telefon görüşmeleri sayısı
- Kişiler arasındaki kısıtlamaya uğramadan yapılan mal, hizmet ve para transferlerinin GSMH ye oranı
- Yabancı uyruklu sakinlerin ülke nüfusuna oranı
- Kişi başına uluslararası posta trafiği

b. Bilgi Akışına İlişkin Göstergeler

- 1000 kişi başına internet kullanıcı sayısı
- 1000 kişi başına TV sayısı
- Uluslararası gazete, dergi ticaretinin GSMH içindeki payı

c. Kültürel Yakınlık Verisi

- Kişi başına düşen McDonald's restoran sayısı
- Kişi başına İKEA mağazası sayısı
- Yabancı kitap ticaretinin GSMH içindeki payı

3.3. Siyasal Küreselleşme Ölçütleri

- Ülkedeki yabancı elçilik
- Uluslararası örgütlere üyelik sayısı
- BM Güvenlik Konseyi Görevlerine Katılım Sayısı
- Uluslararası Anlaşmaların Sayısı

Yukarıda verilen göstergeler ve veriler çeşitli ağılıklarla çarpılarak hazırlanan endekse göre Türkiye'nin yeri bazı ülkelerle karşılaştırılarak aşağıdaki tabloda açıklanmıştır. 2013 yılı verilerine göre genel sıralamada Belçika % 93.20 ile, ekonomik sıralamada Singapur % 97.64 ile, sosyal sıralamada Kıbrıs % 91.81 ile, siyasi sıralamada İtalya % 98.21 ile birinci sırada yer almaktadır.

2013 Küreselleşme Ülkeler Sıralaması

Ülkeler	Genel Sıra/ %		Ekonomik Sıra/ %		Sosyal Sıra/ %	Siyasi Sıra/ %
Fransa	18	83.86	46	71.72	10 85.78	2 93.24
Yunanistan	24	80.31	47	71.72	22 80.44	21 92.06
Polonya	26	79.10	44	72.78	26 77.02	26 90.82
Türkiye	43	69.02	96	56.08	52 64.62	16 93.24

II. POZİTİF AYRIMCILIK NEDİR?

Pozitif ayrımcılık; sosyal, ekonomik ve politik yaşamda kadınlar, engelliler gibi taşıdıkları özellikler nedeniyle dışlanmış azınlıkların, dışlanmışlıklarını azaltmak ve uzun vadede engellemek amacıyla ortaya konulan politika ve uygulamaları ifade eder. Başka bir deyişle, siyaset veya iş alanında boş bir kadroya, istenen nitelikleri taşıyan taliplerden cinsiyeti nedeniyle kadın olanı seçmektir. Bu eğitim, donanım ve becerileri eşit olan kişilerden kadının tercih edilmesi anlamına gelir.

Son yıllarda pozitif ayrımcılık kavramı, anayasalarda ve yasalarda yer almaya başlamıştır. AB pozitif ayrımcılığı tüm dezavantajlı grupların eşitsizliklerini azaltacak politikalara dönüştürmüş ve bu konularda somut hedefler koymuştur.

Türkiye de, dünyadaki bu gelişmelere paralel olarak 2010 Anayasa değişikliği ile pozitif ayrımcılığı hukukumuza kazandırmıştır. Bu değişikliklerle birlikte Anayasamızın 10.cu maddesi şöyle demektedir: “Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz. Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olamaz. Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz. Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar. Bu madde, pozitif ayrımcılığı yalnızca kabul etmekle kalmıyor, bunun da ötesinde devleti bu ilkeyi yaşama geçirmekle de yükümlü kılıyor. Ancak, bugüne kadar pozitif ayrımcılığın uygulanmasını sağlayacak, denetleyecek bir hukuki düzenleme yapılmamıştır. Oysa ki, Anayasada sözü edilen dezavantajlı grupların ekonomik, siyaset ve sosyal yaşamdaki yarışa çok geriden başladığı bir gerçektir. Bu nedenle siyaset ve ekonomi alanlarında fiili eşitliği sağlayacak hukuki düzenleme ve yaptırımlara ihtiyaç vardır.

Son zamanlarda eşitliği sağlama yolunda yavaş da olsa bazı adımların atıldığı gözlemlenmektedir. Örneğin, Sermaye Piyasasının, Kurumsal Yönetim İlkelerin Belirlenmesine ve Uygulanmasına ilişkin 30 Kasım 2011 tarihli 57 Numaralı Tebliği ile halka açık şirketlerin yönetim kurullarında en az bir kadın üye bulunması zorunluluğu getirilmiştir. Büyükşehir Belediye Kanununda 2013 de yapılan bir değişiklikle, belediye görevlerine dezavantajlı gruplarla işbirliği yapma mecburiyeti eklenmiştir.

Ayrıca, yerel yönetimlerde toplumsal cinsiyete dayalı politika ve bütçeleme uygulamaları da bu alanlarda atılmış olumlu örneklerdir. Bazı belediyelerde, yasal bir temele dayanmamakla birlikte, fiili olarak kadın-erkek eş-başkanlık sisteminin uygulanmaya başlaması da üzerinde durulması gereken bir gelişmedir.

III.KENTSEL DÖNÜŞÜM NEDİR?

6306 sayılı Afet Riskli Yapıların Yenilenmesi Hakkında Kanuna göre, kentteki afet riski taşıyan alanların belirlenip, sağlıklı ve de yaşanılabilir hale getirilmesidir. Kanun, Türkiye'nin her tarafındaki kent ve köylerdeki ekonomik ömrünü tamamlamış, yıkılma riski taşıyan binaların devletin sağladığı yapım kredisi, kira yardımı, belediye harç - vergi avantajlarını da kullanarak yeniden yapılmasını öngörmektedir.

Kısaca kentsel dönüşümle kaçak yapılaşmanın önüne geçilmesi, depreme dayanıklı olmayan, ekonomik ömrünü doldurmuş binaların yeniden yapılarak olası doğal afetler sonucu oluşacak zararların en aza indirilmesi amaçlanmaktadır.

Kentsel dönüşüm riskli binaların yıkılıp yeniden yapılması yanında, yerleşim yerlerinin kongre ve kültür merkezleri, park ve eğlence alanları gibi modern ihtiyaçlarının karşılanmasını da içermektedir.

1.Rezerv ve Uygulama Alanı nedir? Nasıl belirlenir?

Bakanlar Kurulu kararı ile kararlaştırılan riskli alan ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nca belirlenen rezerv yapı alanını ifade eder. Zemin yapısı veya üzerindeki yapılaşma sebebiyle can ve mal kaybına yol açma riski taşıyan ya da yeni yerleşim alanı olarak kullanılmak üzere tespit edilen alanlara uygulama alanı denir.

2.Yerinde dönüşüm nedir?

“Yerinde Dönüşüm”, kentsel dönüşüm projesi kapsamında bulunan müstakil binalar için kullanılan bir terimdir. Depreme dayanıklı olmayan bir binanın yıkılarak, bulunduğu arsanın mevcut imarında değişiklik yapılmadan, bunun yerine depreme dayanıklı bir bina inşa edilmesine yerinde dönüşüm denir.

3.Bina güçlendirme nedir?

Bina güçlendirme bir yapının olası bir depreme karşı dayanıklı hale getirilmesidir. Binanın yıkılıp yeniden yapımının alternatifidir.

4.Binanın riskli olup olmadığı nasıl anlaşılır?

Bir binanın riskli olup olmadığı Bakanlıktan ruhsat almış olan risk tespit kuruluşları tarafından yapılmaktadır. Bu konuda hazırlanan bir yönetmelik 6/3/2007 tarihli ve 26454 sayılı Resmi Gazete' de yayımlanmıştır. Bu yönetmeliğe göre, binanın ekonomik ömrü dolmuşsa, ya da bina depremde yıkılma veya ağırlı hasar alma riski taşıyorsa, bu bina riskli olarak kabul edilir.

Risk tespitini binada pay sahibi olanlardan herhangi biri yapabilir. Ayrıca, Bakanlar Kurulu Kararı ile rezerv veya uygulama alanı olarak ilan edilen yerlerdeki binalar da riskli sayılmaktadır. Bu alanlarda binanın riskli olup olmadığı konusunda mal sahipleri başvurmazsa, bu tespit Bakanlık veya Belediye tarafından yapılacaktır.

5.Risk tespitinden sonra yapılacaklar nelerdir?

Binanız 'riskli yapı, riskli alan, rezerv alanı' grubuna giriyorsa binanız yıkılacaktır. Risk tespitine karşı mal sahipleri 15 gün içinde Bakanlığa itiraz edebilir. Bu konuda bilirkişi heyetinin verdiği karara karşı yargı yolun başvurulabilir. Risk tespitinin kesinleşmesinden sonra bina sahiplerine binanın yıktırılması için 60 gün süre verilmektedir. Bu süre içinde bina yıktırılmazsa, yıkım kamu eliyle yapılmakta ve yıkım masrafları maliklerden istenmektedir.

Bu durumda, binanın malikleri tapudaki hisseleri oranında arsa hissedarları olur. Bu aşamada arsa hissedarlarının 2/3 çoğunluğu onayı ile binanın kime, nasıl ve hangi paylaşım ile yaptırılacağı Bina Ortak Karar Protokolü ile belirlenir. Bina ortak karar protokolüne katılmayan hak sahiplerinin hisseleri, açık artırma ile diğer ortaklara satılır. Bu satışta alıcı çıkmazsa, Bakanlık bu hisseleri kamulaştırma yoluyla satın alır.

Bina bu protokole göre yaptırılabilir. Bina yapımında Kentsel Dönüşüm Kredisinden yararlanılabilir. Bu kredi, yüz bin lira tutarında 60 aya kadar geri ödemeli ve düşük faizlidir.

IV.ENGELLİ HAKLARI

1.Engelli Hakları Nelerdir?

Engellilerin sosyal, ekonomik ve siyasal yaşama etkin ve eşit vatandaşlar olarak katılmalarını sağlamak üzere başta Anayasa olmak üzere pek çok yasal düzenleme yapılmıştır. Bu konuya ilişkin Anayasamızda yer alan hükümleri şöyle sıralayabiliriz:

2. Sosyal Devlet İlkesi

Anayasası'nın 2. maddesine göre, Türkiye Cumhuriyeti bir sosyal hukuk devletidir. Engelli vatandaşları topluma kazandırmak sosyal devlet olmanın gereğidir.

3.Eşitlik İlkesi ve Pozitif Ayrımcılık

Son zamanlarda kanun önünde eşitlik ilkesinin toplumdaki dezavantajlı grupların sorunlarını çözmediği, başka bir deyişle bu gruptaki bireyleri ötekilerle eşit hale getirmediği anlaşılmıştır. Sosyal devlet ilkesi, eğitim ve öğretim hakkı gibi anayasal önlemlerin de toplumdaki tüm bireyleri eşit hale getirmede yeterli olmadığı görülmüştür. Bu amaçla Anayasada değişiklik yapılarak, dezavantajlı grupların bireylerini başka bireylerle eşit hale getirecek pozitif ayrımcılık kabul edilmiştir.

Türkiye, 2010 yılında yaptığı Anayasa değişikliği ile pozitif ayrımcılığı hukukumuzda kazandırmıştır. Bu değişikliklerle birlikte Anayasamızın 10.cu maddesi şu hale dönüşmüştür:

“Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz. Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olamaz.”

4.Eğitim ve Öğretim Hakkı

Anayasanın, eğitim ve öğretim hakkının düzenlendiği 42. maddenin 8. fıkrasında, “Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır” demektedir.

5. Çalışma Hakkı

Anayasanın 49. maddesine göre, “Çalışma, herkesin hakkı ve ödevidir.” Bu hükümdeki “herkes” kelimesi çok önemlidir. Çünkü buradan, engelli olsun ya da olmasın tüm vatandaşların çalışma hakkına sahip olduğu anlaşılmaktadır. 50. maddenin 2. fıkrasında da, bedenî veya ruhî yetersizliği olanların çalışma şartları bakımından özel olarak korunacakları öngörülmüştür. Kamu hizmetine girme bakımından 70. madde, “Her Türk kamu hizmetlerine girme hakkına sahiptir” denmiştir. 2. fıkrada bir ayırım yapılmıştır. Buna göre, “Hizmete alınmada, görevin gerektirdiği niteliklerden başka hiçbir ayırım gözetilemez.” Yani kamu hizmetinde engelliler

kendi niteliklerine uygun işlerde çalıştırılacaklardır. Tabii ki bu kural özel sektör için de geçerlidir.

Ülkemizde, anayasada yer alan bu ilkeler çerçevesinde yapılan yasal düzenlemelerle engelli hakları gerçek yaşamda karşılığını bulmuştur. Bunların bazıları aşağıda listelenmiştir.

Eğitim ve Öğretime İlişkin Sağlanan İmkanlar

- -Uzun süre hastanede tedavi gören çocuklar için bazı hastanelerde “ Hastane İlköğretim Okulları” bulunmaktadır.
- -Özürlü çocukların resmi ya da özel eğitim merkezlerinden aldıkları eğitime ilişkin giderlerin bir kısmı çalışılan kurum, sosyal sigortalar kurumu veya emekli sandığı tarafından bütçe uygulama talimatları doğrultusunda karşılanmaktadır.
- -Tüm şehirlerde Rehberlik ve Araştırma Merkezi bulunmaktadır. Engelli çocuğu olan aileler bu merkezlere başvurarak danışmanlık hizmeti alabilirler.
- -Rehberlik Araştırma Merkezlerinden yönlendirme raporu ve özürlü sağlık kurulu raporu alan engelli çocuklar için Milli Eğitim Bakanlığı eğitim yardımı yapmaktadır.
- -Okullarda kaynaştırma eğitimine ağırlık verilmektedir.
- -Zorunlu ilköğretim çağında oldukları halde özürlü olan çocukların özel eğitim ve öğretim görmeleri sağlanır.
- -Özürlülerin profesyonel olarak spor yapmaları için Devlet Bakanlığına bağlı Özürlüler Spor Federasyonu vardır.
- -Zihinsel engelliler özür derecelerine göre yapılandırılmış okullarda ya da kaynaştırma okullarında eğitim alabilirler.
- -İlköğretileri bitiren görme engelli öğrenciler öğrenimlerine normal okullarda kaynaştırma eğitimiyle devam etmektedirler.
- -Braille alfabesi ile yazılmış ortaöğretim ders kitapları görme engelliler akşam sanat ve basım evi matbaasında basılıp istek halinde ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmaktadır.
- -Ortopedik ve görme engelliler için üniversite sınavında uygun mekânlar hazırlanır. Görme özürlüler ve az görenler için 30 dakika ek sınav süresi verilir, sınav sorularını okuyacak yanıtları yazacak yardımcı refakatçi eşliğinde sınava girme olanağı sağlanır.
- -Az gören üniversite öğrencileri fakülte/ yükseköğretim bölüm amirliklerine yazılı olarak başvurup sınav sorularının büyük puntolu harflerle yazılmış olmalarını sağlayabilirler.
- -İşitme engellilere okul öncesi, ilköğretim ve ortaöğretimde gündüzlü ve yatılı eğitim hizmeti verilmektedir.
- -İşitme engelli çocuklar meslek liselerine sınavsız yerleşebilirler.
- -İşitme özürlü öğrenciler ortaöğrenimlerini tamamladıktan sonra yükseköğrenimlerini Eskişehir Anadolu Üniversitesi’ ne bağlı Entegre Yüksek Okulunda devam ettirebilirler.
- -Ortopedik özürlülere okul öncesi, ilköğretim ve meslek lisesi düzeyinde yatılı ve gündüzlü olmak üzere eğitim olanağı sunulmaktadır.
- -Yükseköğretim kurumuna girmeye hak kazanan ve kayıt yaptıran öğrenci ilk yılında bulunduğu ildeki valilik bünyesindeki sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakfına

başvurarak Başbakanlık bursundan yararlanabilir, ders araç ve gereçlerinin temini konusunda destek alabilir.

- -Özürlü öğrenciler Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğünün öğrenci yurtlarından faydalanabilirler.
- -%40'ın üzerinde özürlü olduğunu belgeleyenlere Kredi ve Yurtlar Kurumu tarafından uygulanan harç ve öğrenim kredilerinde öncelik tanınmakta ve kredinin geri ödenmesinde % 50 indirim uygulanmaktadır.
- -Özürlü bulunan yurtlarda özürlüler için tuvalet, binanın kat durumuna göre rampa, asansör bulunması zorunludur.
- -Özürlü vatandaşlarımız için Türkiye İş Kurumu, Mesleki Eğitim Merkezleri, Halk Eğitim Merkezleri, özel dershaneler, belediyeler, özürlülerle ilgili dernekler ve vakıflar meslek edinme kursları açmaktadır.
- -Milli Eğitim Bakanlığı özel eğitime muhtaç kişilere özel meslek kursları düzenler. Bu kişiler kurslara devam ettikleri sürece kanunen çırak ve öğrencilere verilen haklardan yararlanabilirler. Meslek edinme kurslarından yararlanan engelli vatandaşlara işe yerleştirilmede öncelik tanınmaktadır
- Sağlık Hakkına İlişkin Olarak Sağlanan İmkânlar
- -Hamilelik döneminde anne adaylarına bebeğin, zihinsel ve fiziksel özürlü olup olmadığının araştırılması amacıyla genetik danışma hizmeti sunulmaktadır.
- . Ülkemizde Ankara ve İstanbul'da olmak üzere özürlülere yönelik hizmet götüren iki dış kliniği bulunmaktadır.
- -Kızılay muhtaç hastalara, fiziksel özürlülere tedavi yardımı yapar.

V. ÇOCUK HAKLARI

Çocuklar hukukun öncelikli konusudur ve çocukların özel olarak korunması hukuken anayasal olarak koruma altına alınmış olmalıdır. Çünkü çocuklar bedensel, zihinsel yönden en güçsüz, en bağımlı kesimdir. Dünya üzerinde birçok çocuk ya savaş ortasında ya da açlık sınırında yaşamını sürdürmektedir. Bu koşulları ortadan kaldırmak ve onlara daha iyi bir yaşam sağlamak amacıyla hazırlanan Çocuk Hakları Sözleşmesi, 191 ülke tarafından kabul edilmiştir. Türkiye Çocuk Hakları Sözleşmesine (ÇHS) 1990 yılından bu yana taraftır. ÇHS çocukların ekonomik, sosyal, kültürel, medeni ve siyasi haklarını oldukça ayrıntılı bir biçimde kaleme alan ve çocuğa karşı devletin, idarenin pozitif yükümlülüklerinin neler olduğunu irdeleyen ayrıntılı bir sözleşmedir. Devletin çocuğa yaklaşımının ne olması gerektiğini, bilimsel yöntemlere dayanarak evrenselleştirmeyi ve çocuğun hakları bakımından temel ilkeleri somutlaştırmayı amaç edinmiştir. Taraf ülkeler bu sözleşmeyi hazırlarken çocuğun kişiliğinin tam ve uyumlu olarak gelişebilmesi için mutluluk, sevgi ve anlayış havasının içindeki bir aile ortamında yetişmesinin gerekliliğini kabul etmişlerdir. Ayrıca çocuğun toplumda bireysel bir yaşantı sürdürebilmesi için her yönüyle hazırlanmasının ve özellikle barış, değerbilirlik, hoşgörü, özgürlük, eşitlik ve dayanışma ruhuyla yetiştirilmesinin gerekliliğini savunmuşlardır(Bu bölüm Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmalarından alınmıştır).

1.Çocuk Hakları Neden Önemlidir?

Çocukların sevgiye, şefkate ve korunmaya herkesten daha çok ihtiyacı olduğu su götürmez bir gerçektir. Çocuk toplumun bir parçası ve gelecekteki toplumun güvencesidir. Bu bakımdan çocuk haklarının özgürlük içinde ve dengeli bir şekilde korunması hem çocuğun hem de toplumun yararınadır. Bu nedenle çocukların gelişimine önem vermek zorunludur. Kişi nasıl bir çocukluk geçirirse ileride de öyle bir birey olur. Ancak, özgürlük içinde, baskıya ve şiddete maruz bırakılmadan yetişen çocuk ileride yaşadığı toplumun sağlıklı olmasını ve aynı zamanda kendisinin de yaşadığı topluluğun bir parçası olmasını sağlayacaktır. Çocuk haklarını kökleştirmek bir toplumun geleceği için yapılan en önemli yatırımdır. “Eğer bir toplumda çocuklar ihmal ediliyorsa o toplum geri kalmış bir kültürdür. Ancak çocukların gelişimine önem veriliyorsa o toplumun kültürü gelişmiş bir kültürdür” der düşünür ve eğitim kuramcısı John Dewey.

2.ÇOCUKLAR HAKLARINIZI BİLİYOR MUSUNUZ?

- Bütün çocuklar eşit haklara sahiptir. Hiçbir çocuk ayrıma tabi tutulamaz.
- Çocuklar sağlıklı yaşama, duygusal yakınlık ve güvenlik içinde olma ve hiçbir yoksulluk çekmeme hakkına sahiptir.
- Çocuklar ihtiyaçlarına, ilgilerine ve yeteneklerine uygun kalitede bir eğitim görme hakkına sahiptir.
- Çocuklar oyun, dinlenme, eğlenme, boş zamanlarını değerlendirme ve sanatsal etkinliklere katılma hakkına sahiptir.
- Çocuklar kendilerini ilgilendiren bütün konu ve sorunlarda düşüncelerini söyleme, karara katılma hakkına sahiptir.
- Çocuklar şiddet, sömürü ve istismardan korunma hakkına sahiptir.
- Çocuklar ihtiyaç duydukları bütün bilgileri edinme ve düşüncelerini yayma hakkına sahiptir. Aynı zamanda zararlı yayınlara karşı korunma hakkına sahiptir.
- Çocuklar özel yaşam, onur ve saygınlıklarının korunması hakkına sahiptir.
- Engelli çocuklar yaşama aktif olarak katılmak için özel bakım, destek ve eğitim alma hakkına sahiptir.
- Çocuklar savaşta ve sığınmacı durumlarda özel olarak korunma hakkına sahiptir.

VI. HAYVAN HAKLARI

Son çeyrek yüzyılda çevre ve sürdürülebilirlik kavramları, en küçük yerleşim biriminden küresel ölçeğe kadar herkesin gündemine girmiştir. Bunun başlıca nedeni, doğanın özgün yapısının bozulmasının insan yaşamını doğrudan etkilemesidir. İnsan çevresinin korunması amacıyla BM öncülüğünde çevre ve insan yerleşimlerini esas alan geniş katılımlı toplantılar yapılmıştır. Rio Çevre Zirvesi, İstanbul Habitat II. Konferansı bunlara örnektir.

İnsan odaklı bir çevre koruma politikası, hayvanların çevrenin bir parçası olarak korunmasını da gündeme getirmiştir. Hayvanlara karşı acıma duygusu ile etik değerlerin hayvan haklarının ortaya çıkmasında önemli etkileri olmuştur. Ancak, hayvanların korunması etik değerlerden çok, sürdürülebilirlik endişesinin sonucudur. Dünyada yaşamın sürdürülebilmesi için ekolojik dengenin korunması gerekmektedir. Ekolojik denge kavramı, tüm canlı ve cansız doğayı kapsamaktadır. Bu yaklaşımın sonucu olarak insan odaklı çevre yerine, insanın da bir parçası olduğu çevre merkezli bir anlayış günümüzde kabul görmektedir. Bu nedenle, hayvanlara tanınan haklar, hayvanların da tıpkı insanlar gibi tüm doğanın bir parçası olmalarının bir sonucudur.

Hayvanları koruma, onlara eziyet edilmesini önleme bizim kültürümüzün de bir parçasıdır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde hayvanları koruma için pek çok vakıf kurulduğu bilinmektedir.

Hayvanların korunması bir hak temeline oturtulabilir mi? Hak, hukuk açısından insana bağlıdır. Hak, toplum çıkarları ile sınırlı hukuken korunan çıkardır. Hukukta, hayvanları korumak için bazı kurallar vardır. Ama bu hayvanları hak sahibi yapmaz. . Bu kurallar hayvanlara iyi davranılarak toplum vicdanının rahatsız edilmemesi amacını güder.

Hayvanların, hukuk açısında insanlar gibi haklarını kullanma iradesi olmasa da, hayvanları korumak için konmuş kurallar halk arasında hayvan hakları olarak algılanır. Bu algı, hayvanları koruma amaçlı uluslararası sözleşmeler ve anayasamızda yer alan temel ilkelerle pekiştirilmiştir.

Anayasamızın 56. maddesi; *“Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir”* hükmünü içermektedir. Buna ek olarak, Anayasa’nın 169. maddesi; *“Devlet, ormanların korunması ve sahaların genişletilmesi için gerekli kanunları koyar ve tedbirleri alır... Ormanlara zarar verebilecek hiçbir faaliyet ve eyleme müsaade edilemez...”* demektedir. Çevre ve orman hayvansız düşünülemez. Bu açıdan Anayasamız hayvanların yalnızca kendilerinin değil, aynı zamanda onların yaşam alanlarının da korunmasını öngörmüştür.

Anayasamızın çizdiği bu çerçeve içinde, hayvan hakları insan haklarının ayrılmaz bir parçasıdır. Bu anlayış çeşitli yasalara da yansımıştır. Hayvan hakları ve hayvanların korunmasına ilişkin pek çok kanun vardır; Çevre Kanunu, Milli Parklar Kanunu gibi. Ayrıca yalnızca hayvanların

korunması için de 2004 yılında **Hayvanları Koruma Kanunu** çıkarılmıştır. Kanunun amacı şöyle açıklanmaktadır:

“Bu Kanunun amacı; hayvanların rahat yaşamlarını ve hayvanlara iyi ve uygun muamele edilmesini temin etmek, hayvanların acı, ıstırap ve eziyet çekmelerine karşı en iyi şekilde korunmalarını, her türlü mağduriyetlerinin önlenmesini sağlamaktır.”

Kanun hayvanların korunması amacıyla pek çok koruyucu önlem getirmiştir. Ayrıca, hayvanlara iyi muamelede bulunmayanlar için para cezaları öngörmüştür. Hayvanların korunması için Ceza Kanununa da özel maddeler konmuştur.

1. Hayvanın Mal Olarak Korunması (151. madde)

Türk Ceza Yasası'nın 151. maddesi mala zarar verme başlığını taşımaktadır. Maddenin ikinci fıkrası, haklı bir neden olmaksızın sahipli hayvanın öldürülmesi, işe yaramayacak hale getirilmesi ya da değerinin azaltılmasına neden olan kişi hakkındaki cezai sorumluluğu düzenlemektedir. Maddenin yollamada bulunduğu birinci fıkra cezalandırmayı mağdurun şikâyetine bağlamıştır. Sahibi olmayan hayvanlara karşı aynı eylemlerin yapılması suç sayılmamıştır.

2. Hayvanın Çevresel Bir Değer Olarak Korunması (181. madde)

Toprağa, suya, havaya çevreye verilen zararlı atık veya artıkların hayvanların sağlığına zarar vermesi halinde bu atık veya artıkları çevreye veren kişinin eyleminden dolayı cezalandırılması öngörülmüştür.

Eylemin kasıtlı işlenmesi halinde 181/4. maddeye göre, taksirle işlenmesi halinde 182/2. maddeye göre ceza verilecektir. Yasa, suçun mağduru olması açısından insan ve hayvanları aynı değerde tutmuştur.

Bu çalışma “Yerel – Bölgesel Demokratik Yönetişim Projesi” kapsamında Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti’nin mali desteğiyle üretilmiştir. Bu çalışmanın içeriğinden sadece Helsinki Yurttaşlar Derneği (hYd) sorumludur.